

Gyurgyik László

**Az asszimilációs folyamatok vizsgálata
– komplex megközelítésben – a szlovákiai magyarság körében***

**An Analysis – in a Complex Approach – of Assimilation
Processes among the Hungarians of Slovakia**

The author conducted a research on the national belonging position in twelve localities inhabited by Hungarians with the help of a modified variety of Gordon's seven-variable index. His main conclusions are as follows: the dynamics of assimilation processes intensifies from generation to generation; the characteristics of ethnic assimilation in the Slovak direction are contrary to the ones that point in the Hungarian direction: they tend to increase in the first case and decrease in the second; at last, assimilation is present to the greatest extent among those with a mixed background and to the smallest among those with a homogeneous Slovak background.

A magyar–szlovák asszimilációs folyamatok jellegzetességeit egy szociológiai vizsgálat keretében 12 szlovákiai magyarlakta településen vizsgáltuk 1990–2000-ben. A kutatás egyik célkitűzése az volt, hogy túllépjen a korábbi asszimiláció-megközelítések korlátain, melyek elsősorban a népszámlálási és a népmozgalmi adatok alapján általában egy dimenzió – a nemzetiség, illetve anyanyelv változása – mentén vizsgálták a nemzeti hovatartozás alakulását.¹

Az egydimenziós, leegyszerűsítő megközelítések meghaladására, egyúttal a „puha” adatokra építő szociálpszichológiai megközelítések buktatóinak elkerülésére tettünk kísérletet a gordon–yingeri modellnek a közép-európai térség viszonyaira történő adaptálásával. Gordon az asszimilációs folyamatokat hétdimenziós megközelítésben vizsgálta, a későbbiekben Yinger a gordonni modell négy dimenziójából építi fel saját fogalmi kereteit. (Gordon 1964, Yinger 1981, 1994)²

1. Elméleti előzmények és kutatási eredmények

1.1. Yinger koncepciója

Az asszimilációs folyamatok fogalmi kereteit J. M. Yinger pontosította. Lényegében a gordonni modell javított változatának kidolgozásával.³ Yinger az asszimilációt egy határ-csökkenő folyamatnak tekintette, mely akkor következik be, amikor két vagy több kö-

* A három tanulmány az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézetében „Nyelvhatárok, etnikai kontaktuszonák a Kárpát-medence három régiójában” című kutatási program részeként készült.

¹ A (cseh)szlovák népszámlálások során az anyanyelvre 1991-ig csak két alkalommal kérdeztek rá, s ezeket az adatokat is csak járési bontásban tették közzé.

² A szociológiai ihletésű asszimiláció-elméletek fejlődésének rövid összefoglalását lásd Gyurgyik 2001.

³ A továbbiakban főleg az ő munkája alapján foglalom össze az asszimiláció elméletét.

zösség, etnikai csoport vagy kisebb társadalmi csoport tagjai kapcsolatba kerülnek egymással. Szerinte az asszimiláció csak ritka esetben válik teljessé. Mint befejezett folyamat, az asszimiláció a korábban megkülönböztethető szociokulturális csoportok egy csoporttá történő összeolvadását jelenti.

Yinger asszimilációelméletébe beépíti a disszimiláció (az asszimiláció reciproka) fogalmát, mely a csoporton belüli különbségek fennmaradását és megerősödését fejezi ki.

Az asszimiláció fogalmát – mint analitikai segédeszközt – négy alapelv segítségével közelíti meg. Az asszimiláció:

- leíró és nem értékelő fogalom, vizsgálata egyben a disszimiláció vizsgálata is;
- változó és nem ismérv: egy olyan folyamat, mely az interakció és a kulturális csere kezdeteitől a csoportok mélyreható fúziójáig terjed;
- benne minden egyes folyamat visszafordítható;
- többdimenziós folyamat (a gordonoi modell első négy dimenziója): az egyes dimenziók igen nagy mértékben interaktívak, melyek egymástól elválasztva, de nem teljesen függetlenül változnak.

Az egyes dimenziók főbb jellegzetességei:

Az *akkulturáción* (1) és a *strukturális asszimiláción* (2) belül megkülönbözteti az elsődleges és másodlagos csoportok szintjén zajló folyamatokat, ez utóbbin belül elkülöníti az individuumok és a csoportok szintjén zajló folyamatokat. Az akkulturáció esetében a szubsztitutív és az additív akkulturáció közti különbséget emeli ki, melyek az asszimiláció kimenetele szempontjából eltérő jellegűek. (Az additív gazdagítja, a szubsztitutív elszegényíti a csoport kultúráját, és ezáltal gyorsítja az asszimilációt).

Yinger végül is az integráció (strukturális asszimiláció) egyéni, illetve csoport szinten zajló lefolyásában látja az asszimiláció kulcskérdését: A csoport szinten zajló integrációs folyamatok pluralizmushoz vezetnek, az egyéni integrációs stratégiák pedig asszimilációt eredményeznek (Marger 1991, Yinger 1994, Radó é. n.).⁴

Ugyanakkor az individuális és a közösségek szintjén zajló integrációnak is megvannak a feltételei. Az előző feltételezi, hogy az interakcióba kerülő, különböző etnikai csoportokhoz tartozó egyének ugyanahhoz a társadalmi csoporthoz kötődjenek, beleértve a személyes kapcsolataikat is, és ezeken a csoportokon belül az egyenlőség alapján hassanak egymásra. A csoport szinten zajló integráció – vagy pluralizmus – feltételezi, hogy a részt vevő csoportoknak megadják ugyanazokat a jogokat, ugyanazokhoz a gazdasági és politikai előnyökhöz való hozzáférési lehetőségeket, miközben ugyanolyan felelősség hárul rájuk, mint a „domináns társadalom” tagjaira. Egyúttal elfogadják őket mint a társadalom legitim „alrészlegeit”, akik részben eltérő kultúrával és identitással rendelkeznek.⁵

⁴ Általános jelentésében a pluralizmust az asszimiláció ellentétéként értelmezhetjük. Abramson (1981) úgy definiálja a pluralizmust, mint olyan feltételeket, melyek etnikai differenciációt és folyamatos heterogenitást idéznek elő.

⁵ Az integrációval mint egyoldalú folyamattal szemben fogalmazza meg ellenvetéseit Tove Skutnabb-Kangas: „Még mindig sok országra jellemző az a statikus és etnocentrikus nézet, melyben az integráció terhét egyedül az érkezők viselik, a domináns csoport értékei pedig ’közösként’ és egyetemesként, s nem (mint minden érték) partikuláris és változó értékeként jelennek meg. Amikor a többségi népesség ily módon az egyetemes értékekből egyformán részesedő integrált főáramlat látszatát kelti, ezzel a hatalomból és a lehetőségekből való egyenlőtlenül nagy részesedést legitimálja...” Skutnabb-Kangas (1997: 22).

Az *amalgamációt* (3) Yinger megkülönbözteti a vegyes házasságtól. Lehet vegyes házasság amalgamáció nélkül (gyermektelen házaspárok), de amalgamáció is lehet vegyes házasság nélkül (házasságon kívül született gyermekek).

A vegyesség kérdését a szerző nem egy dimenzió mentén, hanem komplex módon értelmezi: A vegyes házasságot olyan házasságként határozza meg, mely társadalmilag jelentős különbségek határán – iskolai végzettség, társadalmi osztály, vallás, etnikai hovatartozás, anyanyelv, szórakozási szokások stb. – keresztül hat.

Az *identifikációs asszimiláció* (4) vonatkozásában hangsúlyozza a kérdés összetett mivoltát, pszichológiai jellegéből adódó viszonylagos „puhaságát”, ezért nem is próbálkozik a korábbi dimenziókhöz hasonló, empirikusan is értelmezhető kategóriarendszer megfogalmazásával.

Yinger elméletének egyik jelentős hozadéka, hogy Gordonnak az asszimiláció analitikus dimenzióival kapcsolatos nézeteit pontosította. Asszimilációs elméletében a hasonulást nem egyirányú folyamatként értelmezi. A kisebbségi és a domináns csoportok interakciói során mindkét csoportban változást tételez fel. A csere azonban távolról sincs egyensúlyban. A kultúra fő összetevőinek vonatkozásában – nyelv, vallás, politikai nézetek, gazdasági gyakorlat stb. – kicsi a kölcsönösség, és a strukturális dimenzióban a csere még inkább aszimmetrikus.

A gordon–yingeri modell közép-európai térségben való alkalmazása néhány kérdés tisztázását igényli.

1.2. A közép-európai és az amerikai asszimilációs folyamatok eltérő vonásai

Kutatásunk szempontjából a meghatározó különbség az észak-amerikai (állampolgári–nemzeti) és a közép-európai (kultúrnemzeti) társadalomfejlődés eltéréseiből adódik: a két fejlődési típusban különböző erősségű az elvárás a nemzeti kultúra elsajátítására. Az utóbbiban nagyobb (volt) a nemzeti kultúra, nyelv, történelem, tradíciók szerepe, mint az észak-amerikai modellben, ahol az angol nyelv elsajátításán túl inkább az amerikai általános értékek elfogadása a meghatározó (Joó 1988, Kövágó 1977, Csepeli 1992).

Az állampolgárnemzet kialakulásának folyamatában egy eredetében is bevándorlók-ból kialakult nemzet fogadja be az újabb bevándorlókat, akik új hazát keresve maguk mögött hagyták korábbi hazájukat. Az új haza a hátrahagyott perspektíváihoz képest gazdasági felemelkedést ígért; ehhez a kivándorlónak amerikaivá kellett válnia.

Ettől a helyzettől gyökeresen eltér a közép-európai térség interetnikai viszonyainak az alakulása, ahol őshonos népek élnek egymás mellett. Ez az eltérés ugyanakkor véleményünk szerint nem a gordoni–yingeri modell használhatóságát kérdőjelezi meg, inkább igényli e modell újraértelmezését, és bizonyos módosítások lehetőségét veti fel két vonatkozásban is.

Egyrészt a modell egy – látszólag – új dimenzióval, a származással való bővítésének lehetőségével merül fel (mivel a stacionáriusabb, tradicionálisabb körülmények között ez utóbbi szerepe meghatározó). Azonban a származás bevonása nem jelenti egy tartalmilag új dimenzió felvételét a modellbe. Lényegében az amalgamáció dimenziója egyik vetületének kiemelt jelleggel, önálló dimenzióként történő bevonásáról van szó.⁶

⁶ Értelmezésünkben tehát a modell 3. dimenzióját két vetületben, intragenerációs vonatkozásban házassági homogámiának–heterogámiának, intergenerációs vetületben pedig származásnak nevezzük.

Másodsorban a dimenziók súlyának, helyének az ártértékelése merül fel. Ebből adódóan térségünkben az akkulturáció szerepe valószínűleg nagyobb, a társadalmi integrációé pedig kisebb, mint az amerikai körülmények között. (Ezt a feltételezést komparatív adatok hiányában nem tudjuk tesztelni.) Ezért – a térségünk viszonyainak, tudományos előzményeinek megfelelően – az asszimilációt egy- és többdimenziós megközelítésben vizsgáljuk. Mindkét megközelítés közös vonása, hogy a gordoni–yingeri elmélet dimenzióiból építkezik. Jelen dolgozatunkban a többdimenziós komplex modell segítségével vizsgáltuk az asszimilációs folyamatokat.⁷

2. A kutatás hipotézisei

A többdimenziós komplex megközelítésben az asszimilációt mint folytonos változót vizsgáljuk. A vizsgálati populációt két szempontból elemezzük: egyrészt (1) vizsgáljuk a mintasokasághoz tartozók nemzeti hovatartozási pozíciójának (NHP) eloszlását, másrészt (2) asszimilációjának mértékét, melyet a származás és a nemzeti hovatartozás pozíciója közti eltérésként értelmezzük (lásd 3. fejezet vesd össze 4.1.1. Az NHP-t a gordoni–yingeri modell dimenzióiból képzett index segítségével határozzuk meg.

Vizsgálatunk fő hipotézise szerint Szlovákiában az asszimilációs folyamatok eltérő mértékben módosítják az egymással kapcsolatba lépő kisebbségi és többségi nemzetiségek etnikai jellegzetességeit. Kapcsolatuk etnikai kihatásait tekintve aszimmetrikus. A kisebbségi származásúak egy része nemzetiségváltás következtében a többségi nemzethez tartozónak vallja magát, a többségi nemzethez tartozóknál viszont csak kisebb mértékű etnikai hasonulásra kerül sor a kisebbségek irányába. Ezt a fő hipotézist bontjuk le a továbbiakban két blokk keretében alhipotézisekre.

1. *A magyar–szlovák vegyes lakosságú területen élő népesség nemzeti hovatartozási pozícióját jelentős mértékű etnikai homogenitás jellemzi. Legtöbbször a két „etnikai magban” helyezkednek el. A szlovák térfél homogenitása nagyobb, mint a magyaré.*⁸

1.1. *A magyar–szlovák interetnikus kapcsolatok intenzitás-növekedését az egyes dimenziók heterogenitásának növekedése kíséri. Így feltételezzük, hogy a nemzeti hovatartozás pozíciójának heterogenitása generációváltásról generációváltásra növekszik.*

1.2. *A nemzeti hovatartozás pozíciójának heterogenitása a többségi jellegű települések felé haladva csökken. A legnagyobb mértékű heterogenitást a vegyes jellegű településeken tételezzük fel. Ugyanakkor a településeken többségben lévő nemzetiség heterogenitása kisebb, mint a lokális kisebbségé.*

*Az idősebb korcsoportok felé haladva országos szinten nő a populáción belül a magyar népesség aránya.*⁹

1.3. *Ezért feltételezzük, hogy az idősebb kohorszok felé haladva növekszik a nemzeti hovatartozás pozíciójának magyar jellege. S ily módon az idősebb korcsoportokban vélhetőleg a homogenitás mértéke nagyobb, mint a fiatalabbakban.*

1.4. *Feltételezzük, hogy a legheterogénebb nemzeti hovatartozási pozíció a vegyes származásúaknál lesz kimutatható, s a legkevésbé vegyesek a szlovák származá-*

⁷ Az egydimenziós modellek segítségével végzett vizsgálatok eredményeit a Gyurgyík 2002a, 2002b tanulmányok tartalmazzák.

⁸ A térfél kifejezés magyarozatát ld. a 4.4.1. szakaszban.

⁹ Lásd Gyurgyík 1994.

- súak lesznek. A vegyes származásúak NHP-ja a magyar–szlovák interetnikus tér teljes kontinuumára kiterjed, míg a magyar származásúaknak csak alig kimutatható része kerül a szlovák pólus közelébe.
2. Az asszimilációs folyamatok folytonos változóként többdimenziós értelmezésben is a magyar–szlovák interetnikus kapcsolatok aszimmetrikus mivoltát erősítik meg. A szlovák nemzetiségük irányába mutató hasonulások intenzívebbek és extenzívebbek, mint a magyar nemzetiség irányába mutatók.
 - 2.1. Az asszimilációs folyamatok dinamikája generációváltásról generációváltásra növekszik (vö. 1.4.1.1. hipotézis). A szlovák irányba mutató változások extenzív és intenzív vetületben növekszenek, a magyar irányba mutatók csökkennek.
 - 2.2. *Feltételezzük, hogy az asszimilációs folyamatok a vizsgálati egységek származása szerint eltérő módon alakulnak. A legnagyobb mértékű asszimilációt (valamennyi generációváltáson, leszármazási ágon belül) a vegyes házasságokból származóknál tételezzük fel, s a homogén magyar házasságokból származóknál nagyobb mértékű asszimilációt várunk, mint a homogén szlovák házasságokból származóknál. Egyúttal feltételezzük, hogy a homogén magyar származásúak körében a nem hasonulók aránya generációváltásról generációváltásra csökken, s ezzel ellentétes folyamat játszódik a homogén szlovák származásúak körében.*
 - 2.3. *A magyar–szlovák vegyes lakosságú területen élő népesség asszimilációs trendjei az egyes településtípusokon eltérőek. Feltételezzük, hogy a nem asszimilálódók aránya legnagyobb a többségi jellegű településeken, s legkisebb a kisebbségi jellegű településeken lesz. Egyúttal feltételezzük, hogy a szlovák irányba mutató asszimiláció a települések szlovák jellegének erősödésével növekszik, s hasonló folyamatot tételezzük fel az ellenkező irányba is. A települések magyar jellegének az erősödésével a magyar irányba mutató asszimiláció arányának erősödését várjuk.*

3. Kutatási modellek

Kutatási modelljeink kidolgozásánál alapvetően a gordon–yingeri koncepcióból indultunk ki – a modellbe bevont dimenziók száma és megnevezése tekintetében (lásd 1. fejezet). Mivel jelen tanulmányunkban csak többdimenziós komplex megközelítésben vizsgáljuk az asszimilációs folyamatokat, ezért itt csak a komplex modellt ismertetjük.¹⁰

Az asszimiláció *többdimenziós* vizsgálatára két fázisban kerül sor. Először a vizsgálatba bevont dimenziókat leképező változókból indikátort képezzünk, melyet a nemzeti hovatartozás pozíciójaként (NHP) határoztunk meg. Ezt követően az asszimilációt a származás és a nemzeti hovatartozás pozíciója különbözeteként értelmezzük. Az előjel az asszimiláció irányát jelöli.

A modell egyszerűbb, általunk használt változatában egy dimenziót egy változóval képezzük le.

A modellbe a gordon dimenziók mellett további változók is bevonásra kerülnek (nem, korcsoportok, településtípusok).

1.1. modell: A vizsgálatba bevont dimenziókból képezzük a nemzeti hovatartozás pozícióját (NHP) meghatározó indexet: $NHP = (AKK + INT + HTN + NH) / 4$ ¹¹

¹⁰ Az egydimenziós modellek ismertetését lásd Gyurgyík 2001.

¹¹ Az indexbe bevont dimenziók rövidítései: AKK – akkulturáció, INT – társadalmi integráció, HTN – házassági heterogámia, homogámia, NH – nemzeti hovatartozás.

1.2. *modell*: Az asszimilációt (A) a származás (SZ) és a nemzeti hovatartozás pozíciója (NHP) különbözeteként értelmezi. $A = SZ - NHP$ (A vizsgálatokat két generációváltásra vonatkozólag, illetve kor, nemek, településtípusok szerinti bontásban vizsgáljuk.)

3.1. A kutatási modellek operacionalizálása

Az asszimilációs folyamatok vizsgálatánál már történtek próbálkozások az egyes dimenziók operacionalizálására egy változó segítségével. Ezek a vizsgálatok makroszinten hasonlították össze az egyes amerikai etnikumok asszimilációs jellegzetességeit. Így a választható indikátorok köre nagyrészt a népszámlálási és egyéb országos jellegű statisztikákban előforduló kérdésekre korlátozódott (Gordon 1964, Yinger 1994, Marger 1991). A modellek dimenzióinak operacionalizálásánál szem előtt tartottuk, hogy olyan változókat keressünk, melyek több generációra visszamenőleg is lekérdezhetők. Az első két modell dimenzióit egyváltozós megközelítésben az alábbiak szerint értelmezzük:

Az *akkulturációt* – mint már utaltunk rá – vizsgálatunkban nyelvi vonatkozásaira redukáljuk, indikátoraként igen gyakran az anyanyelvet használják. Ennek értelmezése azonban távolról sem egységes.

Skutnabb-Kangas (1996: 13) az *anyanyelv* definiálásához négy különböző kritériumot használ: a származást, az azonosulást, a nyelvtudás fokát és a funkciót. Az anyanyelvnek hagyományos megközelítésben (magyar–szlovák relációban) mint bináris változónak az értelmezési kerete szintén korlátozottabb. Vizsgálatunkban a kulturális hasonlult Skutnabb-Kangasnak az anyanyelv harmadik kritériuma szerinti megközelítése alapján a nyelvtudás fokával – esetünkben a két nyelv kontinuumán belüli nyelvtudás mértékével – mérjük. Csepeli György, Örkény Antal, Székely Mária (2000) vizsgálatában a nyelvi kötődést a gyerekkori nyelvhasználattal mérik.

Az etnikumok többségi társadalomba történő *integrációjának* összehasonlítására igen gyakran a vegyes házasságok arányának alakulását tekintik (Yinger 1994). Az alapiskolai oktatás nyelvének mint a strukturális asszimiláció változójának a használata csak azokra az országokra terjeszthető ki, ahol az anyanyelven történő alapiskolai oktatásnak megvannak (megvoltak) az intézményes keretei. A kárpát-medencei magyar népesség esetében ez nagyrészt használható mutató.

Az *amalgamációnak* intragenerációs és intergenerációs aspektusát különböztetjük meg. Mindkét aspektust egy-egy változóval képezzük le. Az amalgamáció intragenerációs vetülete, – a házassági heterogámia–homogámia operacionalizálásánál kézenfekvőnek tűnik az a módszer, hogy a házasság etnikai jellegét vigyük be indikátorként a modellbe. Mivel ez képzett változó (mely a vizsgálati egység nemzetiségének és házastársa nemzetiségének a kombinációja), a modellen belül közvetve a független változók közé is bevonnánk a megfigyelési egység nemzetiségét. Ezért mi ettől eltérően a házastárs nemzetiségét visszük be a modellbe.

A *származáson* – az amalgamáció intergenerációs vetületén – a vizsgálati egységek szülei házasságának homogám–heterogám jellegét értjük.

A kérdezett nemzetiségével képezzük le a vizsgálati egységek saját *nemzeti identifikációját*.

3.2. Az alapsokaság és minta

A vizsgálatba bevont települések kiválasztása során a települések nemzetiségi összetételének megfelelően 3 településtípust határoztunk meg. Ezekben belül egy városi és egy falu-

si almintá kialakítására is került sor, ily módon a mintába 12 települést, 3 várost és 9 falut soroltunk.

A kutatási modell települések szintjére történő lebontásánál a következő szempontokat vettük tekintetbe:

1. Viszonyítási pontként domináns szlovák többségű nagyvárosként Pozsonyt választottuk. Több szempont szolt kiválasztása mellett: A város tágabb vonzáskörzetének etnikai térszerkezete optimális a települések kiválasztása szempontjából. A fent megfogalmazott három településtípusba tartozó községek és városok ott egyaránt megtalálhatók.
2. A három település kiválasztásánál a meghatározó kritérium az egymástól elütő etnikai jelleg. Tulajdonképpen három településtípuson belül (egy túlnyomóan magyar többségű, egy mindkét nemzetiség által hasonló mértékben lakott „vegyes” átmeneti és egy magyar kisebbségű településen) terveztük az asszimilációs folyamatokat megvizsgálni. Feltételezésünk szerint a három etnikailag eltérő jellegű településen az interetnikus kapcsolatok az asszimilációs folyamatok tekintetében is eltérő jellegzetességet mutatnak.
A kisebbségi típusba a 10–40 százalék közötti, a kisebbségi és többségi népesség által megközelítőleg egyforma mértékben lakott kategóriába a 40–60 százalékos arányban magyarlakta helységeket s a többségibe a 60 százaléknál nagyobb mértékben magyarlakta településeket soroltuk.
3. Az egyes településtípusokon belül a városi almintát egy-egy város, a falusi almintát három-három község alkotta.
4. A városok közül a 10 000 főnél nagyobb lélekszámú, a községek esetében a 1000–2500 lakosú települések kerültek a mintába. A helységek lakosságának száma és nemzetiségi összetétele szempontjából az 1991-es népszámlálási adatokat vettük tekintetbe.
5. Minden típuson belül azokat a városokat, illetve községeket választottuk ki, amelyek legközelebb estek a meghatározott közös vonatkozási ponthoz, Pozsonyhoz.
6. Minden városban 120, minden községben 40, 18 éven felüli, véletlenül kiválasztott személy lekérdezését terveztük. A tervezett mintanagyság 720 személyből állt.

Ezeknek a kritériumoknak az alapján került sor a 12 település kiválasztására.

A kutatás következő szakaszában véletlen mintavételre került sor a helységek lakossági nyilvántartásából.¹² Tekintettel az 1999 tavaszán megtartott szlovákiai közvetlen elnökválasztásra, feltételezhető volt, hogy a helységek lakossági nyilvántartásai a szokásosnál pontosabbak lesznek. A lakossági nyilvántartásból történő mintavételre a városok és községek polgármestereinek, illetve hivatalvezetőinek beleegyezése alapján kerülhetett sor. Az esetek döntő többségében ez nem jelentett problémát. Egy községben (Vágtornóc) a polgármester nem járult hozzá a mintavételhez, így az adott településtípuson belül a meg-

¹² Minden feltételezett nehézség ellenére a véletlen mintavétel mellett döntöttünk, annak ellenére, hogy a szlovákiai kérdőíves vizsgálatok zömében a kvótás módszerrel dolgoznak. A kvótás módszertől a megadott kvótán belül a lekérdezettek kiválasztásában megnyilvánuló szubjektivitás torzító és kevésbé ellenőrizhető hatása tartott vissza.

Tekintetbe véve, hogy vizsgálatunk során – a különböző településeken (nemzetiségi hovatarozás szerint is) – eltérő mértékben utasítják vissza a lekérdezést, ez esetleg hasonló problémát jelenthet. Ezért most utólag kevésbé zárkóznék el a kvótás módszertől, tekintetbe véve a kérdezők egy részétől kapott visszajelzéseket.

határozott kritériumoknak eleget tevő, sorban legközelebb eső községet (Berencset) vettem fel kiegészítésül a községek listájára.

A települések lakossági nyilvántartásaiból a 18 éven felüli lakosságra vonatkozólag készítettem el az előzetes névjegyzéket. A községekben minden tizenkettedik személy, városokban minden negyvennyolcadik személy került fel a listára. A községekben lehetőség nyílt a lista helyi ellenőrzésére is.¹³ Városokban hasonló jellegű korrekcióra nem nyílt lehetőség, minek következményeivel a későbbiekben szembesültünk. Az előzetes listából újabb véletlen mintát vettem, községenként 40, városonként 120 címmel. Ez jelentette a tényleges véletlen mintát. Mivel nem volt módom előzetesen felbecsülni, hogy milyen mértékben lesz szükség pótcímekre, az előzetes mintavételt úgy állítottam be, hogy minden helységben a tervezett minta nagyságával megegyező mennyiségű pótcímmel rendelkezem. Az adatgyűjtés során a kérdezőbiztosok 728 kérdőívet kérdeztek le.

Végezetül egy megjegyzés: a mintába felvett települések viszonylag bonyolult technikával történő kiválasztása ellenére is ez a minta csak erre a 12 településre vonatkozólag nyújt reprezentatív adatokat. S a belőlük konstruált altípusok is közvetlenül csak ezekre a településekre vonatkozathatók.

3.2.1. A mintába bevont települések jellemzői

A fentiekben meghatározott kritériumok alapján a mintába került települések legnagyobb része Pozsonytól 30 km-es távolságon belül helyezkedik el. Mindössze egy város, illetve három község van nagyobb távolságra Pozsony közigazgatási határától. Ezek közül két község az etnikailag kisebbségi jellegű települések közé tartozik. (*Ld. 1. táblázat.*)

1. táblázat

A mintába felvett helységek nemzetiségi megoszlása az 1991-es népszámlálási adatok alapján¹⁴

Helységek neve		Lakosok száma	Ebből			
magyarul	szlovákul		magyar	%	szlovák	%
Dunaújfalu	Nová Dedinka	1 571	525	33,42	1 036	65,95
Fél	Tomášov	2 015	1212	60,15	773	38,36
Magyarbél	Veľký Biel	2 118	1085	51,23	1 010	47,69
<i>Szenc</i>	<i>Senec</i>	<i>14 357</i>	<i>3995</i>	<i>27,83</i>	<i>10 102</i>	<i>70,36</i>
Éberhard	Malinovo	1 289	765	59,35	514	39,88
Csütörtök	Štvrtok na Ostrove	1 545	1369	88,61	128	8,28
Lég	Lehnice	2 144	1688	78,73	413	19,26

A táblázat folytatódik!

¹³ A községi hivatalok személyi nyilvántartást végző munkatársának a segítségével töröltem a listáról azokat, akik ténylegesen nem laktak a községben, továbbá azokat, akik szellemileg fogyatékosok voltak.

¹⁴ A községek 1910-es, 1930-as, 1991-es nemzetiségi megoszlását tartalmazó adatokat az *F2 tábla* tartalmazza.

Helységek neve		Lakosok száma	Ebből			
magyarul	szlovákul		magyar	%	szlovák	%
Somorja	Šamorín	12 051	8 561	71,04	3 307	27,44
Galánta	Galanta	16 978	6 890	40,58	9 810	57,78
Réte	Reca	1 222	621	50,82	598	48,94
Berencs	Branč	1 993	756	37,93	1 219	61,16
Felsőkirályi	Horná Kráľová	1 933	507	26,23	1 416	73,25
Összesen:		59 216	27 974	47,24	30 326	51,22

Megjegyzés: A városokat a táblázatban dőlt betűvel szedtük.

A mintába kiválasztott 12 helység lakosságán belül csaknem azonos arányban van jelen a magyar és a szlovák népesség.¹⁵

A jelenlegi nemzetiségi megoszlás hosszabb időszakra visszavehető változás eredménye, mely több, más szempontból eltérő jellegzetességgel is összefüggésben van. Így az egyes településeknek az etnikai térszerkezeten belüli elhelyezkedése (ebből a szempontból megkülönböztetünk az etnikai tömbön belüli, nyelvhatáron elhelyezkedő és nyelvszigetet alkotó településeket), az egyes helységekből az etnikai pluralizmus intézményeinek megléte, illetve hiánya (magyar tanítási nyelvű alapiskola, Csemadok – a Szlovákiai Magyarok Kulturális Szervezete –, MKP, magyar nyelvű istentiszteletek, közösségi hangosbemondó). Ebből a szempontból is megvizsgálva a településeket az tapasztalható, hogy valamennyi városban léteznek az etnikai pluralizmus intézményi keretei, függetlenül etnoregionális térszerkezeti jellemzőiktől, illetve nemzetiségi arányaiktól. A községek közül viszont a kisebbségi jellegű helységekből húsz–negyven éve felszámolták a magyar nyelvű oktatást, de az egyéb, magyarsághoz kötődő intézmények bizonyos mértékben továbbra is fennmaradtak.

A vizsgált időszakban a települések egy részének területi kiterjedése is változott, a helységek adatait az 1991-es területükre vonatkoztatva közöljük. Ez elsősorban a városok vonatkozásában jelent az egyes időpontokban eltérést a települések valós etnikai viszonyaitól. További észrevétel, hogy az 1910-ben zömmel magát magyar anyanyelvűnek valló zsidó népesség az 1921-es és 1930-as népszámlálás alkalmával nagyobb részt zsidó, s kis részben szlovák, esetleg magyar nemzetiségűnek vallotta magát. Ily módon a népszámlások során alkalmazott nemzetiségi lista megváltoztatása is hozzájárult a települések hivatalosan kimutatott etnikai összetételének módosulásához.¹⁶ A 12 helység et-

¹⁵ Az 1. táblázat a vizsgálatba bevont községek teljes lakosságának nemzetiségi megoszlását tartalmazza. Kutatásunkban a 18 éven felüli népességet kérdeztük le, itt viszont a magyar népesség aránya magasabb, mint a teljes népességben, tekintettel a magyar népesség magasabb átlagéletkorára (Gyurgyik 1994). Községsoros bontásban nincsenek adataink a nemzetiségek kormegoszlásáról. A mintában a megkérdezettek 53,1%-a magyar, 46,6%-a szlovák, 0,3%-a egyéb nemzetiségű.

¹⁶ 1910-ben az etnikai hovatartozást az anyanyelv szerint, a csehszlovák népszámlálások a nemzetiségi hovatartozás alapján rögzítették.

nikai összetétele a 20. század folyamán az egyes magyar és csehszlovák népszámlálások alkalmával eltérő mértékben változott. Az 1910-es népszámláláskor valamennyi település magyar többségű volt. 1930-ban 9 helység lett magyar többségű, kettő vegyessé és egy kisebbségivé lett. (1991-ben, ahogy már jeleztem, 4-4-4 település tartozott az egyes településtípusokhoz.) (Ld. *Fl. táblázat.*)

4. Empirikus elemzés

Az asszimiláció intergenerációs vonatkozású vizsgálata során a problémával kell szembesülnünk, hogy generációnként eltérő számú változó áll rendelkezésünkre. Érvényes ez a megállapítás még az ezzel a témával foglalkozó speciális kutatásokra is. (Kérdőíves vizsgálatunkban a megkérdezett nyilatkozik, így a lemenőire vagy felmenőire vonatkozóan csak korlátozott mértékben és pontossággal képes adatokat szolgáltatni.) Kutatásunkban öt nemzedékre vonatkozó adatok lekérdezésére került sor. Öt nemzedék esetében a nemzetiség az a nemzeti hovatartozásra utaló egyetlen változó, amely nagyobb probléma nélkül lekérdezhető.

A megkérdezettek lemenőinek (gyerekeinek és unokáinak) a nemzeti hovatartozására vonatkozó adatok értelmezése két szempontból is kérdéseket vet fel. Egyrészt e nemzedékek még részben gyermekkorúak, és nemzeti hovatartozásuk a későbbi életpályájuk során még módosulhat. Feltételezzük ugyan, hogy a szülők által lemenőiknek tulajdonított és tényleges etnikai szocializációjuk között igen szoros statisztikai kapcsolat áll fenn (így a későbbi életkorukban ténylegesen kialakuló nemzeti hovatartozásuk nagymértékben megközelíti a megkérdezettek által meghatározottat), mégis a gyermekek, illetve unokák generációjára vonatkozó adatokat, számításokat inkább csak orientációs jelleggel közöljük.

További problémát és torzítást jelenthet, hogy a felmenő nemzedékeknel tudakolt nemzeti hovatartozás esetében az intragenerációs kevésbé vagy alig ragadhatók meg az általunk használt vizsgálati módszerrel.¹⁷

Az elkövetkezőkben néhány fogalom általunk használt értelmezésére is ki kell térnünk, tekintettel arra, hogy e fogalmak vagy egyáltalán nem, vagy nem egységesen használatosak. Az alábbiakban a későbbiek során használatos fogalmak értelmezési kereteit ismeretjük.

A *kisebbségi és többségi* etnikum kifejezést a vizsgálatunkban két értelemben, a) makro- (országos), illetve b) mikro- (helyi, lokális) vonatkozásban használjuk.

A vizsgálatunkba bevont személyeknek és azok felmenőinek egy jelentős részénél életük során – anélkül, hogy lakóhelyüket megváltoztatták volna – akár több alkalommal is megváltozhatott az első értelmezési pont szerinti kisebbségi, illetve többségi státusuk. A lokális kisebbséghez, illetve többséghez tartozás szintén változhat. Egyrészt egy-egy község nemzetiségi összetétele jelentős mértékben módosulhat egy-egy generáció életén belül, másrészt talán még nagyobb mértékű változást idéz elő az egyén életében, ha lakóhelyet változtat, és eltérő etnikai összetételű településre költözik. Ez utóbbi zömmel vá-

¹⁷ Valószínűleg Szlovákiában kevésbé lehetséges a „családi emlékezetben” azt tudakolni, hogy milyen volt az anya nemzetisége házasságkötése előtt vagy utána, mint két különböző időpontban betöltött foglalkozásra rákérdezni. Még kevésbé képzelhető el standardizált kérdőív lekérdezése során azt tudakolni, hogy a család valamelyik felmenője reszlovakizált-e, s ez nemzeti hovatartozására milyen hatást gyakorolt.

rosok esetében járul hozzá látványosan egy-egy település etnikai összetételének megváltozásához.

Generáció (nemzedék) alatt az azonos korú embereket értik, és így használjuk mi is a kifejezést. Vizsgálatunkban a megkérdezettek nemzedékéhez viszonyítva határozzuk meg értelemszerűen a szülők, nagyszülők, gyerekek, unokák nemzedékét. Az egyes generációkat, leszármazási ágakat – elsősorban a táblázatokban, grafikonokban – rövidítésekkel jelöljük. Az egyes generációk és családi kapcsolataik jelölésére az alábbi jelöléseket alkalmazzuk:

- M* – megkérdezett
- MSZ* – megkérdezett szülei
- MNSZ* – a megkérdezett nagyszülei
- H* – megkérdezett házastársa
- HSZ* – a megkérdezett házastársa szülei
- HNSZ* – a megkérdezett házastársa nagyszülei
- GY* – a megkérdezett és házastársa gyermekei
- GYH* – a gyermek házastársa
- U* – unoka

Az egyes leszármazási ágakon belül az apai ágat P, az anyai ágat M betűvel jelöljük. Dolgozatunkban intergenerációs (nemzedékek közötti) asszimilációt vizsgálunk, melyet a generációváltások (GNV) során bekövetkezett nemzetváltásnak, asszimilációnak nevezünk. A generációváltásokba belépő és abból kilépő nemzedéket különböztetünk meg. A generációváltások jelölésénél a belépő és kilépő nemzedéket törtvonallal választjuk el egymástól.

Az egyes hipotézisek vizsgálatát több módszer segítségével végezzük. Az egyváltozós eloszlások és a kereszttáblás megközelítés mellett lineáris regresszióanalízist, indexeket, további eljárásként főkomponens-elemzést is alkalmazunk. Az egyes módszerek alkalmazását az adott módszerrel történő vizsgálatok leírásánál ismertetjük.

4.1. Etnikai hovatartozás és asszimiláció komplex megközelítésben

4.1.1. Etnikai hovatartozás

A következőkben az asszimilációs folyamatokat komplex megközelítésben vizsgáljuk. A magyar–szlovák interetnikus térben élők etnikai sokrétűségét, jellegzetességeit, kötődéseit korlátozott mértékben jellemzi a vizsgált településeken élők nemzetiségi összetétele. Egyrészt egy vizsgált populáció nemzetiségi, nemzeti hovatartozási megoszlása egy kategoriális változó, melyet (a magyar–szlovák relációban) *dummy* változóként kezeltünk.¹⁸ A vegyes lakosságú, egymással társadalmi kapcsolatban lévő nemzetiségekhez tartozók nemzeti hovatartozása átmenetet képez. A – vizsgálatunkban – két nemzeti közösséghez szilárdan kötődők között helyezkednek el a kisebb-nagyobb mértékben kettős, vegyes kötődésűek – ezért megalapozott az elvárás, hogy az etnikai hovatartozást olyan magasabb szintű változóval mérjük, amely képes az etnikai átmenetek megjelenítésére is.

¹⁸ A *dummy* változó „olyan mesterséges változó, amelynek mindössze két értéke van: 1 akkor, ha az adott megfigyelés egy meghatározott kategóriába tartozik, és 0 akkor, ha nem. E két értéket az elemzés során valódi számokként kezeljük, s velük matematikai műveleteket végezhetünk.” Moksony 1999: 220.

Másrészt egy nemzetiséghez tartozás objektív jegyek (nyelvtudás, iskoláztatás nyelve...) alapján történő rögzítése kevésbé függ az adott állam kisebbségpolitikájától, mint pusztán a szubjektív nemzeti hovatartozásra történő hagyatkozás esetén.¹⁹ Míg az egyes etnikumokhoz objektív jegyeik alapján szilárdan kötődők általában szubjektíve is az adott közösséghez tartozónak vallják magukat, a vegyes kötődésűek esetében ennek már kisebbek az esélyei.

Ezeknek az egyoldalú torzulásoknak az elkerülésére és az említett „komplexebb látásmód” kialakítása érdekében olyan numerikus változót képzünk, mely a nemzeti hovatartozást árnyaltabban, több dimenzió figyelembevételével próbálja megközelíteni. E többdimenziós megközelítés segítségével helyezzük el vizsgálati egységeinket a szlovák–magyar interetnikai tér valamely pontján, melyet a nemzeti hovatartozás pozíciójának nevezünk (NHP).²⁰

A vizsgálati egységek nemzeti hovatartozási pozíciójának megállapítására a gordon–yingeri modell származáson kívüli változóból indexet képezünk, melynek értékei a (képzeltbeli) magyar–szlovák interetnikai tér (kontinuum) két végpontja (1 és 3) között helyezkednek el.²¹ Az index értékét megkapjuk, ha az egyes változók értékeinek az összegét a változók számával osztjuk.²²

Az index kialakításánál lényeges kérdés, hogy az indexet alkotó változókat hogyan súlyozzuk. Az amerikai kutatók (Gordon és Yinger) a modellbe bevont egyes dimenziók között nem állapítottak meg sorrendet, de Gordon kiemeli az integráció dimenziójának meghatározó szerepét a hasonulási folyamatokban (Gordon 1964). Babbie az indexbe felvett elemek (itemek) súlyozásával kapcsolatban azt javasolja, hogy „...súlyozzuk az itemeket egyformán, hacsak nincs az ellenkezőjére nyomós ok. Tehát igazolni azt kell, ha kivételesen különböző súlyokat ad az ember: a szabály az egyenlő súlyozás legyen!” (Babbie 1995: 454.)

Ebből adódóan kínálkozik a lehetőség, hogy valamennyi változót egységesen, azonos súllyal vonjunk be a modellbe. Azonban az egydimenziós nemzetváltási folyamatok elemzésénél alkalmazott dummy változós regressziószámítások a vizsgálati egységek nemzetiségének alakulására legkisebb hatásúnak a házastárs nemzetiségének a hatását mutatták ki. Gyurgyik (2001). Ebből adódóan feltételeztük, hogy a változókból képzett indexben is az egyes változók súlya eltérő lesz.

Annak eldöntésére, hogy milyen mértékben vesznek részt az egyes változók a nemzeti hovatartozás pozíciójának a meghatározásában, a négy változó bevonásával főkomponens-elemzést végeztünk. A főkomponens-elemzés akkor ad használható súlyokat, ha sikerül egy olyan főkomponenst (latens változót) kimutatni, amely a faktorsúlyok alapján értelmezhető a nemzeti hovatartozás pozíciójaként. Az eredmények (az 1-hez közeli fak-

¹⁹ A szubjektív jegyekre történő hagyatkozás problematikus voltáról lásd Csepeli 1992.

²⁰ Ennek a kategóriának a kialakításával természetesen nem vonjuk kétségbe senkinek a saját nemzetiségére, hovatartozására vonatkozó nyilatkozatát, mindössze az etnikai kötődések több vonatkozásának tekintetbe-vételével helyezzük el vizsgálati egységeinket a magyar–szlovák interetnikus térben.

²¹ Az indexbe bevont változók értékei: Nemzetisége: 1 – magyar, 3 – szlovák. Nyelvtudása: 1 – jobban beszél magyarul, 2 – egyformán beszél a két nyelvet, 3 – jobban tud szlovákul. Alapiskoláit: 1 – magyarul, 2 – vegyesen, magyarul és szlovákul, 3 – szlovákul végezte. Házastársa nemzetisége: 1 – magyar, 3 – szlovák.

²² Az indexszerkesztés szabályairól lásd Earl Babbie (1995: 442–459).

torsúlyok erős korrelációként értelmezhetők) azt mutatják, hogy ez sikerült. Az egyes változók faktorsúlyainak az értékei jelzik a változók súlyát a főkomponens előállításában.

2. táblázat

**A modellbe bevont változók faktorsúlyainak az értékei
a vizsgált leszármazási ágakban**

Leszármazási ág	Nemzetiség	Iskoláztatás nyelve	Nyelvtudás	Házastárs nemzetisége
MP	0,93512	0,87235	0,93043	0,79285
MM	0,93423	0,87428	0,92489	0,79031
M	0,92532	0,89741	0,91449	0,66360
H	0,93643	0,89925	0,92180	0,66530
Gy	0,92845	0,87374	0,92027	0,68174

Nos, az eredmények azt mutatják, hogy a vizsgálatba bevont változók közül a legnagyobb súlya a nemzeti hovatartozásnak, s a legkisebb a vizsgálati egység házastársa nemzetiségének van. A nyelvtudás faktorsúlyának az értéke a nemzeti hovatartozás értékét közelíti meg. A faktorsúlyok értékei az egyes generációkban alig változnak, jelentősebb ingadozása a házastárs nemzetiségének faktorsúlyainál mutatkozik. Ennek ismeretében az egyes változók súlyozására több lehetőség adódik:

- 1) valamennyi változó súlyát azonosnak vesszük,
- 2) a főkomponens-elemzés értékei alapján súlyozunk,
- 3) esetleg az előző kettő egyfajta kombinációjaként a változókat egyforma súllyal vonjuk be az indexbe, kivéve a házastárs nemzetiségét, melyet 0,7–0,85 értékkel súlyozunk.

Végül is a faktorsúlyok alkalmazása mellett döntöttünk, ezáltal az indexbe bevont változók valós súlyaiknak megfelelően vesznek részt a modellben.

4.1.1.1. A NEMZETIHOVARTARTOZÁS-POZÍCIÓ KONSTRUKCIÓJA, ÉRTELMEZÉSI KERETE

Első lépésben a mintába bevont települések népességének elhelyezkedését vizsgáljuk meg a magyar–szlovák etnikai térben. Másképpen kifejezve arra vagyunk kíváncsiak, hogy milyen a vizsgált településeken lakó népesség etnikai státusának, pozíciójának eloszlása. Az 1. hipotézis a magyar–szlovák vegyes lakosságú területen élő népesség nemzeti hovatartozási pozíciójával kapcsolatban fogalmaz meg feltevéseket. Eszerint legtöbbször a képzeletbeli interetnikai tér két pólusán található homogén „etnikai magban” helyezkednek el, míg a két pólus közötti sávban viszonylag kevesen vannak. Egyúttal feltételezzük, hogy a szlovák térfél homogenitása nagyobb, mint a magyaré. A magyar–szlovák interetnikai tér nemzeti hovatartozási pozíciójának az eloszlását egy U-alakzat jellemzi.

Etnikai (nemzetiségi) maghoz (*core*) azok tartoznak, akik etnikumukhoz, nemzetiségükhöz az általunk vizsgált valamennyi dimenzió mentén erősebben kötődnek, mint a másik nemzetiséghez. Így azok, akik akár egy dimenzió vonatkozásában is azonos erősséggel kötődnek a másik etnikumhoz, már nem tartoznak a magcsoportba. A magcsoport

tehát egy olyan ideális konstrukció, mely bizonyos mértékben hasonlítható az amerikai etnikai kutatásokban alkalmazott felfogáshoz, mely a fehér angolszász protestánsokat (WASP) tartotta az amerikai társadalom magcsoportjainak (Gordon 1964: 72). Próbálkozások történtek a szlovákiai magyar beszélőközösségen belül is az úgynevezett erős „nemzeti kötődésű” szlovákiai magyarok – mint egyfajta magcsoport – meghatározására. „Többnyire azokról az emberekről van szó, akik magyar tannyelvű alapiskolába, illetve gimnáziumba jártak, járnak, illetve ilyenbe járatják gyermekeiket, homogén magyar házasságból származnak, illetve ilyenben élnek, s akiknek a nemzeti értékrendje – Lampl kifejezésével élve – ’szilárd nemzeti’ (Lampl Zsuzsa 1999: 8). Az e csoporthoz tartozó magyarokat tekinthetjük úgy, mint akik a szlovákiai magyar beszélőközösségnek mintegy a magvát alkotják, de természetesen nem azonosak vele.” (Lanstyák István 2000: 68).

Az általunk használt magcsoport fogalom több vonatkozásban is hasonlít Lanstyák István meghatározásához, de ettől eltérően eltekint a homogén származásnak mint a magcsoporthoz tartozás kritériumának a kiemelésétől, az identitás konstrukciójának, „nemzeti értékrendnek” a vizsgálatától. Ugyanakkor a mi meghatározásunkban a magcsoport-hoz tartozás feltétele a nyelvtudás is: a vizsgálati egység saját nemzeti közössége nyelvét jobb szinten beszéli, mint más nyelveket.

A vizsgálat eredményei megerősítik feltevéseinket. (3. táblázat) Valamennyi generációban legtöbbször a két póluson (az etnikai magban) helyezkednek el, s legkevésbé a két mag közötti vegyes átmeneti interetnikai térben. Ebben a vegyes interetnikai térben legkevésbé a legvegyesebb, átmeneti pozíciókban találhatók, s a homogén pólusok felé haladva nő az egyes értékek gyakorisága.

Ugyanakkor a két magcsoport is bizonyos mértékben belsőleg differenciált. A magyar és szlovák nyelv tudását a háromkategóriás megközelítés mellett öt kategória bevonásával is vizsgáltuk. Ebben a változatban a két szélső kategória – amelyek csak az egyik vagy másik nyelv tudását tételezik fel – bevezetése tovább differenciálja a magcsoportokat. A szlovák magcsoportot alkotók döntő többsége valamennyi változó vonatkozásában „maximális homogenitású” – amennyiben a másik nyelv ismeretének a hiányát homogenitás-növelő tényezőnek tekintjük –, a magyar magcsoportban elhelyezkedőknek viszont csak egy töredékénél mutatható ki a „maximális homogenitás” ilyen vonatkozásban.

A két magcsoport belső tagoltságának eltérése arra vezethető vissza, hogy a magyar nemzetiségűeknek csak egy – generációról generációra csökkenő – töredéke, a megkérdezettek generációjának 5,2 százaléka nem beszél egyáltalán szlovákul, míg a szlovákok egyre nagyobb része, a megkérdezettek generációjának 37,5 százaléka nem beszél magyarul. Másképpen kifejezve a szlovák népesség magcsoportjának szegregálódási esélyei a magyar népességtől kulturális-nyelvi vonatkozásban sokkal nagyobbak, mint fordítva.

A nemzeti hovatartozás pozíciójának eloszlása jobban áttekinthető, ha az adattartomány értékeit néhány kategóriába, típusba soroljuk. Két megközelítésben láttuk a típusok képzését megoldhatónak.

Az egyik eljárás szerint a nemzeti hovatartozás pozíciójának értékeit kategóriákba vonjuk össze, aggregáljuk. Az adatok eloszlásának értékelése után öt kategória kialakítása mellett határoztunk. Ennek alapján külön kategóriaként határoztuk meg a két magcsoportot, eleve feltételeztük (s az adatok eloszlása is ezt erősítette meg), hogy a legtöbbször e két homogén csoportba tartoznak, majd a belső három kategória értéktartományait azonos terjedelműnek határoztuk meg. (Így a belső kategóriák sávszélessége 0,66 egységet tett ki.) Ebben az értelemben akár „mechanikus típusokról” is beszélhetünk. Az egyes típusok elnevezései, értéktartományainak a sávjai így alakultak:

- 1: magyar magcsoport,
- 1,001–1,666: magyar jellegű csoport,
- 1,667–2,333: kettős-átmeneti csoport,
- 2,334–2,999: szlovák jellegű csoport,
- 3,0: szlovák magcsoport.

Hasonló tartalmú és jellegű típusokat képeztünk logikai úton is, ahol a két homogén magcsoport között három kisebb-nagyobb mértékben vegyes kategória képez átmenetet. Ennek alapján az előzőhöz hasonló típusokat alakítottuk ki, a következők figyelembevételével:

- 1: magyar magcsoport,
- 2: inkább magyar jellegű: a változók értékeinek többsége magyar dominanciát mutat,
- 3: kettős-átmeneti: a változók értékei azonos arányban magyar, illetve szlovák dominanciát mutatnak,
- 4: inkább szlovák jellegű: a változók értékeinek többsége szlovák dominanciát mutat,
- 5: szlovák magcsoport.

Ebben a kategorizációban a „nemzeti hovatartozás pozíciója” indexbe felvett változókat nem súlyoztuk, mivel itt a változók kategóriáinak etnikai jellege alapján közvetlenül kerülnek be az index megfelelő kategóriába.

A két tipológia kategóriáinak gyakoriságai nagyon közelítenek egymáshoz, de nem egyeznek. (A vizsgálatunk során létrehozott két tipológia több vonatkozásban is hasonlóságot mutat a Csepeli György–Örkény Antal–Székely Mária [2000] által kialakított tipológiával. Meghatározó különbség, hogy a mi vizsgálatunkban nincs kizáró, kiemelt helye a nemzeti hovatartozásnak, továbbá az első tipológiában az indexbe bevont változókat súlyoztuk. [Vö. Csepeli–Örkény–Székelyi 2000: 139–140.]

Vizsgálatunk további részében az általunk először ismertetett, nemzeti hovatartozási pozíció folytonos változójából kialakított úgynevezett mechanikus tipológiát alkalmazuk. A következő pontokban a nemzeti hovatartozás pozíciójával kapcsolatos hipotéziseinket vizsgáljuk generációk, településtípusok, korcsoportok, származás szerint.

4.1.1.2. A NEMZETI HOVARTARTOZÁS POZÍCIÓJÁNAK ALAKULÁSA AZ EGYES GENERÁCIÓKON, ILLETVE LESZÁRMAZÁSI ÁGAKON BELÜL

Kutatásunknak ebbe a pontjába a szülők, a megkérdezettek és a gyerekek generációjából öt leszarmazási ágat vontunk be. Az egyes dimenziók szerint közösségükhöz eltérő mértékben kötődő etnikumok NHP-jának az eloszlása eltérő. Egy „maximális etnikai szilárdságú” (ideáltipikus) közösség teljes egészében valamennyi etnikai változója tekintetében homogén magcsoportban lenne található. Ezt a viszonylag ritka esetet közelítik meg az egynemzetiségű, más kultúráktól elzárt nemzetállamok népességei. Ebben az esetben egy populáción belül a vizsgált nemzetiség aránya azonos az NHP magcsoportjának az arányával. A nemzetiségi jegyeikhez, ezen belül hovatartozásukhoz erősen kötődő kisebbségek és a többségi etnikum kapcsolatát a vizsgálatunkban kimutatotthoz hasonló eloszlások jellemzik. Ettől feltehetőleg jelentős mértékben eltérő az ukrán (ruszin) – szlovák etnikai térben élők NHP-jának eloszlása, ahol az ukrán (ruszin) magcsoportban sokkal kevesebben vannak, mint az átmenetek különböző stádiumaiban (Zel'ová 1991b).

Olyan kisebbségek, amelyek jelentős mértékben vegyesek, illetve amelyek körében a domináns nemzet irányába mutató kötődés különböző változatai vannak túlsúlyban, a magcsoportokhoz tartozók marginalizálódhatnak, s az átmeneti jellegűek képezhetik a leg-

nagyobb csoportokat. Az első típus kivételével, ahol az etnikai közösség a magcsoport-hoz tartozik, az NHP eloszlása, esetleg más mutatója mutatja a kötődés erősségét.

Az 1.1. hipotézis feltételezi, hogy a nemzeti hovatartozás pozíciója (eloszlásának) heterogenitása generációváltásról generációváltásra növekszik.

3. táblázat

A nemzeti hovatartozás pozíciója kategóriáihoz tartozó értékek eloszlása generációnként, illetve leszármazási áganként (százalékban)

Generációk, leszármazási ágak	A nemzeti hovatartozási pozíció típusai					Magcsoportokhoz tartozók összesen
	MMCS	MJ	KÁJ	SZJ	SZMCS	
Megkérdezett apja	43,2	14,3	9,3	11,7	21,6	64,8
Megkérdezett anyja	45,7	11,3	10,1	11,9	20,9	66,6
Megkérdezett	29,1	19,3	7,5	17,0	27,1	56,2
Megkérdezett házastársa	33,4	17,0	6,3	17,9	25,4	58,8
Gyerekei	24,3	13,1	13,0	15,7	33,8	58,1

Az NHP típusainak jelölései:

- MMCS – magyar magcsoport (NHP = 1)
- MJ – magyar jellegű (NHP = 1,001–1,666)
- KÁJ – kettős-átmeneti jellegű (NHP = 1,667–2,333)
- SZJ – szlovák jellegű (NHP = 2,334–2,999)
- SZMCS – szlovák magcsoport (NHP = 3)

A magyar–szlovák interetnikai tér egészét tekintve megfigyelhető a homogenitás csökkenése a szülők és megkérdezettek generációjában, melyet a magcsoportokhoz tartozók arányának (64,8, ill. 66,6%-ról 56,2, ill. 58,8%-ra) csökkenése kísér. A heterogenitás növekedése elsősorban a kisebb mértékben vegyesek (MJ és SZJ összege) típusaiban mutatható ki (26,0, ill. 23,2%-ról 36,3 és 34,9%-ra), a két pólus között félfüton, átmeneti stádiumban levők aránya ingadozik (9,3%, 10,1%-ról 7,5%, 6,3%), a gyermekek generációjában viszont újból emelkedett (13%).

A magyar–szlovák interetnikus teret magyar és szlovák térfélre osztjuk. A térfél fogalom vizsgálatunkban csak kisegítő eszközként szolgál, mely lehetővé teszi az interetnikai tér magyar és szlovák részének elkülönítését. Az 1–2 közötti NHP-értékek a magyar, a 2–3 közötti értékek a szlovák térfelet alkotják.

A magyar és szlovák nemzeti közösségek határainak nemzedékről nemzedékre történő módosulása és az interetnikai kapcsolatok erősödése közti kapcsolat összefügg egymással. A két homogén etnikai mag között elhelyezkedő, kisebb-nagyobb mértékben „vegyesek” arányának növekedése erre utal. Az egyes generációk között jelentékeny mértékben csökkent a magyar „térfélhez” tartozók aránya. A szülők generációjában a minta 62 százaléka, megkérdezettek generációjának 53-54 százaléka tartozott a magyar térfélhez.

Az egymást követő generációknál a magcsoportokhoz tartozók arányának alakulása eltérő módon alakul a magyar és a szlovák térfélen. A magyar térfélen a szülők generációjától (70,0%, 73,3%) a megkérdezett generációján keresztül (55,1%, 62,0%) a gyermekek irányába (53,8%) fokozatosan csökken a magcsoport-hoz tartozók aránya. Ez arra utal, hogy sem az asszimiláció, sem a településekre történő bevándorlás nem növeli a szlovák magcsoportokhoz tartozók arányát. Az egymást követő generációknál a magcsoport-hoz tartozók aránya lé-

nyegesen nem változott (56,4%, 55,8%: 57,4%, 55,1%: 61,6%). A szülők generációjában a magyar térfélen magasabb volt a magcsoporthoz tartozók aránya, a megkérdezettek generációjában megközelítőleg azonos (a gyermekek generációjában viszont már a szlovák térfélen nagyobb a magcsoporthoz tartozók aránya). (Lásd 4. táblázat.)

4. táblázat

A magyar, illetve szlovák térfélhez tartozók megoszlása az NHP alapján (százalékban)

Leszármazási ág, generáció	Magyar térfél(en) élők aránya	ebből magcsoport	Szlovák térfél(en) élők aránya	ebből magcsoport
MP	61,7	70,0	38,3	56,4
MM	62,4	73,3	37,6	55,8
M	52,8	55,1	47,2	57,4
H	53,9	62,0	46,1	55,1
GY	45,2	53,8	54,8	61,6

4.1.1.3. A NEMZETI HOVARTARTOZÁS POZÍCIÓJÁNAK A TELEPÜLÉSEK ETNIKAI JELLEGE SZERINTI ALAKULÁSA

A következő pontban a nemzeti hovartartozás pozíciójának a települések etnikai jellege szerinti változását figyeljük meg. Az 1.2. hipotézis feltételezi, hogy a legnagyobb mértékű heterogenitás a vegyes jellegű településeken mutatható ki. Ugyanakkor a településeken a többségben élő nemzetiség kevésbé heterogén, mint a kisebbségben élő.

A korábbiakban már kimutattuk, hogyan változott a vizsgálatba bevont települések etnikai összetétele. A magyar többségű helységeken a magyar népesség nagy részének a magcsoporthoz tartozása biztosítja a településtípuson belül a magas homogenitást. A vegyes jellegű településeket illetően feltételezzük, hogy mindkét etnikum részéről itt a legkiterjedtebbek a kétoldali kapcsolatok, így a heterogenitás is itt lesz a legnagyobb mértékű. Vizsgálódásunkat csak a megkérdezettek generációjára vonatkoztatva végezzük el, tekintettel a települések etnikai jellege szerinti típusok több generáción át történő értelmezésének problematikus voltára.²³

²³ Az egyes korábbi időpontokban a települések nemzetiségi összetétele és az egyes generációk nemzetiségi összetétele nem azonos, hiszen a generációk a leszármazás szerint s nem a lakóhely szerint konstituálódnak. Jól példázza ezt, ha megnézzük, hogy az egyes generációk milyen arányban származtak az egyes településtípusokról. (Az egyének származási helyét a kutatásunk során vizsgált három településtípus mellett még egy kategóriával – a szörvány, illetve nem magyarlakta jellegű települések kategóriájával – egészítettük ki. Az adatokból látható, hogy generációváltásonként a többségi településeken élők aránya csökkent, a kisebbségi és vegyes jellegű településeken élőké növekedett (ld. F2. táblázat) E besorolás is az 1991-es népszámlálási adatok alapján történt.) Ezért a megkérdezettek nemzedékétől eltérő generációk esetében a településekre vonatkozólag megfogalmazott összefüggéseket „kvázi-településtípusokra” értelmezzük, s annál nagyobb körültekintéssel kezeljük az ilyen típusokat, minél távolabbi generációkról van szó a megkérdezett generációjához viszonyítva.

**A nemzeti hovatartozás pozíciójának alakulása településtípusok szerint
a megkérdezettek generációjában (százalékban)**

A települések etnikai jellege	A nemzeti hovatartozási pozíció típusai				
	MMCS	MJ	KÁJ	SZJ	SZMCS
Magyar kisebbségű	13,7	18,0	6,8	21,1	40,4
Vegyes	24,8	19,6	8,7	15,9	31,1
Magyar többségű	51,9	20,3	6,7	13,8	7,2

Megjegyzés: $p = 0,000$

A rövidítések jelölését lásd a 3. táblázat alatt!

Az adatok nem erősítették meg feltételezésünket. A magcsoportokhoz tartozók aránya (59,1%) a magyar többségű településeken a legnagyobb. A legnagyobb arányú heterogenitás a magyar kisebbségű településeken mutatható ki. A két etnikum közti átmeneti pozícióban lévők legnagyobb arányban a vegyes jellegű településeken mutathatók ki, de végső soron az egyes településtípusokon belül arányuk nem tér el jelentősebb mértékben egymástól. A magyar többségű településeken valóban a legmagasabb a homogenitás, ugyanakkor a kisebbségi településeken kis mértékben nagyobb a heterogenitás, mint a vegyes jellegű településeken. Azt, hogy miért nagyobb a heterogenitás a kisebbségi, mint a vegyes jellegű településeken, a települések etnikai jellegében bekövetkezett változásokra vezethetjük vissza. Míg a magyar többségű települések etnikai jellege (magyar többsége) nem változott lényegesen, a másik két típusba tartozó települések nemzetiségi összetétele a közelmúlt évtizedekben módosult (lásd az F1. táblázatot) Ebből adódóan a nemzeti hovatartozási pozíció kohorszok szerinti bontásban utal a települések etnikai megoszlásának egyes időszakaira. Ennek vizsgálatára még a következő alfejezetben visszatérünk.

A következőkben a két etnikai térfélen élők körében megvizsgáljuk a heterogenitás alakulását. A magyar térfélen magasabb a heterogenitás, mint a szlovák oldalon. Az egyes etnikai térféleken élők arányának növekedését a magcsoportokhoz tartozók arányának növekedése kíséri. Így az egyik vagy másik etnikum által kisebbségben lakott településeken az adott etnikumhoz tartozók között nincsenek többségben a magcsoportokhoz tartozók. (Lásd 6. táblázat)

Feltételezzük, hogy a teljes populációra ismertett NHP eloszlása eltérő módon alakul a vizsgált településtípusok egyes térfelein. A három településtípus markánsan elkülönül a magcsoportokhoz tartozók aránya szempontjából, legalábbis a magyar térfélen. (A szlovák térfélen eltérő jellegű folyamatok zajlanak mind a nemzeti hovatartozás, mind az akkulturáció, mind az integráció szempontjából.) A magyar többségű településeken élő szlovákok többsége vegyes magyar–szlovák házasságban él.

Nos, a többségi jellegű településeken a magyar térfélen található döntő többsége is a magcsoportokhoz tartozik, a kisebbségi jellegű településeken ezzel ellentétes jellegű folyamat játszódik le. A vegyes jellegű településeken pedig a népesség fele tartozik a magcsoportokhoz.

**A magyar, illetve szlovák térfélen élők eloszlása
a nemzeti hovatartozás pozíciója alapján, ezen belül
a magcsoportok alakulása (százalékban)**

Településtípus	Magyar térfél(en) élők aránya	ebből magcsoport	Szlovák térfél(en) élők aránya	ebből magcsoport
Magyar kisebbségű	34,9	39,3	65,1	62,1
Vegyes	49,4	50,2	50,6	61,4
Magyar többségű	77,3	87,8	22,7	31,7

4.1.1.4. A NEMZETI HOVARTARTOZÁS POZÍCIÓJÁNAK ALAKULÁSA KORCSOPORTOK SZERINT

Korábbi ismereteink vannak arról, hogy országos szinten az idősebb korcsoportok felé haladva nő a populáción belül a magyarok aránya (Gyurgyik 1994). Az egyes településekre, illetve településcsoportokra feltételezzük, hogy amennyiben az egymást követő censzusok alkalmával csökken a magyar nemzetiségűek aránya egyes településeken, illetve azok csoportjain belül, akkor a fiatalabb és idősebb kohorszok között a magyar nemzetiségűek arányában jelentősebb mértékű eltérés lesz kimutatható.

Ennek alapján a településeken élő népesség korcsoportjai (kohorszai) nemzetiségi összetétele a települések nemzetiségi összetételét egy-egy korábbi időszaknak megfelelően reprezentálják. Ebből adódik 1.3. hipotézisünk, hogy az idősebb kohorszok felé haladva növekszik a nemzeti hovatartozás pozíciójának magyar jellege. Ily módon az idősebb korcsoportokban vélhetőleg a homogenitás mértéke nagyobb, mint a fiatalabbakban. Mivel ez a hipotézis a makrofeltételek bizonyos stabilitását tételezi fel, ezért csak a megkérdozettek generációjára terjesztjük ki vizsgálatainkat.

Korcsoportok szerinti bontásban keresztábrázálással is megvizsgáljuk a megkérdozett életkora és nemzeti hovatartozási pozíciója közti összefüggéseket.

**A nemzeti hovatartozási pozíció kategóriáinak korcsoportok szerinti eloszlása
a megkérdozettek generációjában (százalékban)**

Korcsoportok	A nemzeti hovatartozási pozíció típusai				
	MMCS	MJ	KÁJ	SZJ	SZMCS
18–34 év	20,1	21,3	7,8	18,0	32,8
35–59 év	29,8	18,0	5,4	17,5	29,3
60+ év	44,7	18,9	12,3	13,8	10,3

Megjegyzés: $p = 0,000$

A rövidítések jelölését lásd a 3. táblázat alatt!

Az adatokból látható, hogy az egyes korcsoportokban a magcsoportokhoz tartozók összege csak kisebb mértékben ingadozik. Ugyanakkor a magyar magcsoportokhoz tartozók aránya az idősebbek korcsoportjában két és félszer akkora, mint a fiatalok korcsoportjában. A szlovák magcsoportban még dinamikusabbak a változások. A változások az egyes nemzetiségek szempontjából jobban áttekinthetők, ha az egyes etnikai térfeleken bekövetkezett változásokat vesszük górcső alá.

8. táblázat

Az etnikai térfelekhez, magcsoportokhoz tartozók korcsoportok szerinti eloszlása a megkérdezettek generációjában (százalékban)

Településtípus	Magyar térfél(en) élők aránya	ebből magcsoport	Szlovák térfél(en) élők aránya	ebből magcsoport
18–34 év	45,6	43,9	54,4	60,3
35–59 év	51,4	57,9	48,6	60,1
60+ év	70,5	63,3	29,5	34,2

A magyar térfélen megerősíthető a térfélhez tartozók aránya és a magcsoportokhoz tartozók aránya közti lineáris összefüggés. A szlovák térfélen viszont egy törésvonal mutatható ki a középkorúak és idősebb korcsoportok között. Az utóbbiak – 1940 előtt születettek – sokkal nagyobb mértékben heterogének, mint a fiatalabb korcsoportok. A középkorúak és a fiatalabbak korcsoportja között a magcsoportokhoz tartozók arányában nem jelentkezik különbség. E jelenségre több, valószínűleg egymást erősítő folyamat adhat magyarázatot.

Egyrészt a hatvan éven felüliek generációját érintették legnagyobb mértékben a megkérdezettek generációjából az 1940-es évek második felében a szlovákiai magyarságot ért megurkoltatások. Ennek következtében egy jelentős részük reszlovakizált, szlovák tanítási nyelvű iskolát látogatott, s a későbbiekben sem tért vissza magyar nemzetiségéhez, ugyanakkor egyéb etnikai jegyeik folytán bizonyos mértékű magyar kötődésüket megőrizték (Šutaj 1992). Ugyanehhez a generációhoz tartoznak azok is, akik 1945–48 között mint szlovák nemzetiségűek kerültek a kitelepített, deportált, lakosságcsere kényszerített magyarok házaiba. Egy részük, a Magyarországról lakosságcsere keretében áttelepített szlovákok kettős kötődésűek, kétnyelvűek voltak (Kugler 2000, Gyivicsán 1993), egy további részük pedig az új lakóhelyükön bizonyos mértékben akkulturalódott, vegyes házasságot kötött.²⁴

4.2. Az asszimilációs folyamatok jellegzetességei a magyar–szlovák interetnikus térben

Az előző pontban a magyar–szlovák interetnikus térben élő népesség nemzeti hovatartozási pozíciójának alakulását vizsgáltuk különböző szempontokból. Ebben az alfejezetben az as-

²⁴ Ehhez a korcsoportokhoz tartoznak azok is, akik az 1960-as évek végéig – spontán módon, többnyire házasságkötés révén – kerültek új lakóhelyükre, s ott elsajátították a magyar nyelvet. De ez a réteg már vegyes házassága miatt sem tartozik a szlovák magcsoportokhoz (Sándor 1999).

szimilációs folyamatok jellegzetességeit többdimenziós megközelítésben vizsgáljuk. A 4.1. alfejezetben az NHP-index alkalmazásának előnyeit értékeltük a nemzetiség kategóriával szemben. Azáltal, hogy az asszimilációt numerikus változóval mérjük, vizsgálata – a nemzetváltás változójához viszonyítva – több szempontból is többletet eredményez (vö. a 3. fejezetet). Vizsgálatunkat öt leszármazási ág két, ill. három generációváltására terjesztjük ki.

Mivel az asszimilációt a származás és a nemzeti hovatartozás pozíciója különbözete-ként értelmezzük, a származást egyrészt annak háromkategóriás változójával (homogén magyar, magyar–szlovák, homogén szlovák), másrészt a szülők generációjában a házastársak NHP-jának átlagértékei alapján is vizsgáljuk. A megkérdezettek generációjában ez utóbbi szempont szerint is elvégezzük vizsgálatunkat. Feltételezzük ugyan, hogy a származásnak a szülők NHP-átlagai szerinti vizsgálata pontosabb az előzőnél, de nem tételezünk fel jelentősebb eltérést a két megközelítés között.

Az asszimiláció értéke az alkalmazott kategóriaértékeknek megfelelően -2 és $+2$ közötti terjedelmű skálán változik, ahol a negatív vagy pozitív előjel jelzi, hogy melyik nemzetiség irányába történik a hasonulás. A származás kategóriaértékei az NHP-indexbe bevont dimenziókhoz hasonlóan 1 és 3 közötti értékeket vehetnek fel (1 – homogén magyar származású, 2 – vegyes származású, 3 – homogén szlovák származású; lásd a modellbe bevont kategóriák értékeit ismertető lábjegyzetet a 4.1. részben). (A vizsgálatunk során alkalmazott kategorizációból adódik, hogy a negatív előjel a szlovák, a pozitív előjel a magyar nemzetiség irányába történő hasonulást jelöli). A szélső értékek (-2 , $+2$) a származáshoz viszonyított legnagyobb mértékű asszimilációt mutatják, a 0 pedig azt, hogy nem történt változás.²⁵

Vizsgálati hipotézisünk (2. hipotézis) a szlovák etnikum irányába extenzívebb és intenzívebb hasonulást tételez fel, mint a magyar nemzetiség irányába. Másképpen kifejezve, a magyar és szlovák nemzetiségek által lakott térségben a szlovák nemzetiség irányába nagyobb arányú hasonulást feltételezünk, mint a magyar nemzetiség irányába. Együttal a szlovák irányba tartó hasonulásokat erősebbnek, mélyrehatóbbnak véljük a magyar nemzetiség irányába mutató változásoknál. A vizsgált populáció többségének NHP-jában nem tételezünk fel származásához viszonyítva változást.

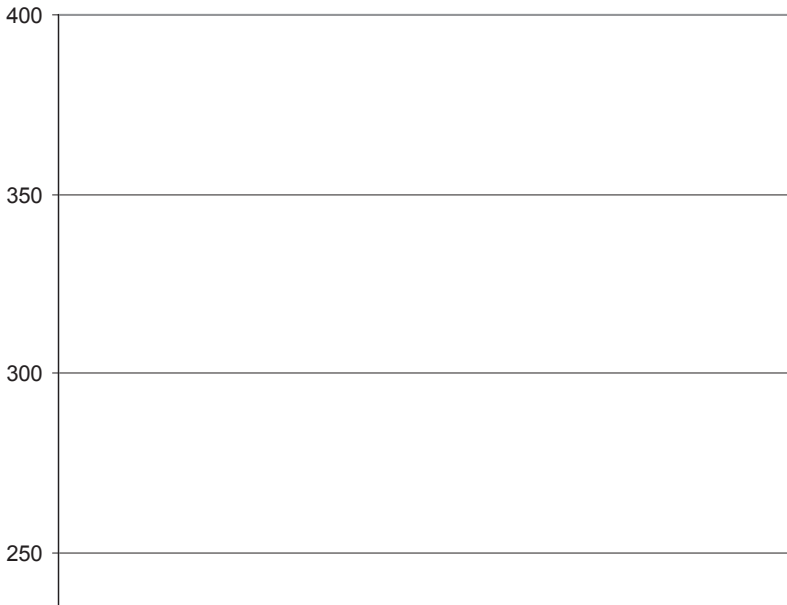
Az asszimilációs folyamatok értékelésének megkönnyítése végett $0,5$ egységnyi kategóriákat alakítottunk ki. Ily módon az asszimiláció intenzitása viszonylag jól differenciált skálán értelmezhető. (Az egyes kategóriák akár mindkét irányban „felcímkézhetők”, és típusokként is kezelhetők a nem asszimilálódóktól a maximális mértékben váltókig.) Az asszimilációs folyamatok jellegének jobb megismerését teszi lehetővé, ha a megkérdezettek generációjának származását szüleik NHP-ja alapján is bevonjuk.

Az asszimiláció változója adatainak a származás szempontjából két megközelítésben történő egybevetését, illetve eltéréseit a *1. ábra* szemlélteti.

Az asszimiláció értékeinek eloszlása a megkérdezettek generációjában a származás 3-kategóriás változója szerint (magasabb, folytonos vonallal rajzolt görbe), valamint a szülők nemzeti hovatartozási pozíciója átlagához viszonyítva (alacsonyabb, szaggatott vonallal rajzolt görbe)

²⁵ A szakirodalom a befogadó etnikumtól etnikailag megkülönböztethetetlenekre vonatkozólag alkalmazza a teljes, beteljesedett asszimiláció fogalmát. Együttal kiemeli, hogy az ilyen mértékű hasonulás csak több generációváltás során következhet be. A mi vizsgálatunkban egyrészt közvetlenül kimutatott változásokra egy generációváltás során került sor, másrészt a modellbe bevont változók kis száma sem engedi meg ilyen lezárt folyamatra utaló jelző alkalmazását (Yinger 1994).

Az asszimiláció iránya és intenzitása

Amint az adatokból látható, a két megközelítés között az eltérések minimálisak. Ugyanakkor a háromkategóriás változó bevonásával végzett számítás a változatlanok, nem asszimilálódók arányát némileg nagyobbak mutatja, mint amilyenre a szülők nemzeti hovatartozási pozíciója átlagától vett eltérés alapján számítottuk. Ez az utóbbi folytonosabb eloszlásából adódik.

Az elkövetkezőkben a generációk szerinti összehasonlító vizsgálatoknál a módszertani azonosság biztosítása végett a szülők származását háromkategóriás változóval operacionálizáljuk. (Amennyiben az asszimilációt a szülők nemzeti hovatartozási pozíciója átlagától számított eltérésként értelmezzük, akkor ezt feltüntetjük.)

4.2.1. Az asszimilációs folyamatok generációváltások, leszármazási ágak szerint

E hipotézis az asszimilációs folyamatok dinamikájával kapcsolatban fogalmaz feltételezéseket. Eszerint az asszimiláció dinamikája generációváltásról generációváltásra növekszik. A szlovák irányba mutató változások extenzitása (= hány ember esetében történik hasonulás) és intenzitása (= a hasonulások mértéke, előrehaladottsága) csökken, a magyar irányba mutatók növekednek.

Asszimilációvizsgálatunkat a továbbiakban két vetületben terjesztjük ki. Megvizsgáljuk, hogy

- milyen a változások extenzitása az egyes nemzetiségek irányába, és hogy
- milyen az asszimiláció intenzitása, mélysége.

**Az asszimilációs folyamatok alakulása
szlovák–magyar relációban leszármazási áganként,
három generációváltás során (százalékban)**

Asszimiláció iránya és mértéke	Leszármazási ágak, GNV				
	MPSZ/ MP	MMSZ/ MM	MSZ/ M	HSZ/ H	(M+H)/ GY
Nem asszimilálódók aránya	66,4	66,6	50,5	55,5	51,6
Asszimilálódók aránya összesen	33,6	38,4	49,4	44,5	48,4
Magyar irányba asszimilálódók	13,8	11,6	10,8	11,3	11,2
Szlovák irányba asszimilálódók	19,8	21,8	38,7	33,2	37,2
Asszimilációs hányados*	1,4	1,9	3,6	2,9	3,3

* A szlovák irányba asszimilálódók osztva a magyar irányba asszimilálódókkal.

Az asszimilációs folyamatok extenzitásnövekedését jelzi, hogy a szülők generációjában a vizsgált populáció egyharmadának, a megkérdezettek generációja felének változott származásához viszonyítva a NHP-ja. A szlovák nemzetiség irányába zajló asszimiláció sokkal nagyobb kiterjedésű, mint az ellenkező irányba ható. A szlovák nemzetiség irányába mutató hasonulás aránya az egyes leszármazási ágakban jelentős mértékben megnövekedett (19,8%, 21,8%/38,7%), a magyar etnikum irányába mutató hasonulás csökkent (13,8%, 11,6%/10,8%)

Az asszimilációs hányados (9. táblázat utolsó sora) megmutatja, hogy a szlovák nemzetiség irányába az első generációváltás során 1,4–1,9-szer többen hasonultak a szlovák, mint a magyar nemzetiség irányába, a második generációváltás során ez az arány 2,9–3,6-szorosára emelkedett. A harmadik generációváltás során 3,3-szor többen hasonultak a szlovák irányba.

Az előzőekben a hasonulások arányában bekövetkezett változásokat vizsgáltuk. Arra vonatkozólag, hogy milyen intenzitású, mélységű hasonulásokra került sor magyar, illetve szlovák irányba a három generációváltás során az öt leszármazási ágban, a 10. táblázat nyújt eligazítást. A két irányba zajló folyamatok eloszlása eltérő. A magyar irányba történő hasonulások között kisebb arányban vannak jelen az intenzívebb hasonulások, mint a szlovák irányba történők esetében.

Első pillantásra megfigyelhető a két nemzetiség irányába mutató hasonulások gyakoriságai és intenzitása közti különbség. A szlovák irányba mutató hasonulások teljes skálája valamennyi generációnál megfigyelhető, magyar irányba az apai ágon kívül maximális mértékű asszimiláció nem mutatható ki. (Ugyanakkor a szlovák irányba az intenzívebb hasonulások aránya növekszik, míg a magyar irányba mutatók csökkennek.)

**A szlovák és magyar irányba zajló asszimilációs folyamatok intenzitása
leszármazási áganként
(százalékban: soronként 100%)**

GNV, leszármazási ág	Asszimiláció intenzitása									
	Szlovák irányba				nem asszimilálódók			Magyar irányba		
	-2	-1,5	-1	-0,5	0	0,5	1	1,5	2	
MPSZ/MP	0,2	1,5	4,3	13,7	66,4	9,9	3,7	0,2	0	
MMSZ/MM	0,2	3,0	5,2	13,5	66,6	8,0	3,5	0	0	
MSZ/M	0,7	2,1	10,0	26,0	50,5	8,2	2,6	0	0	
HSZ/H	0,3	2,9	8,7	21,3	55,5	10,2	1,0	0	0	
(M+H)/GY	0,2	2,1	14,7	20,2	51,6	9,6	1,7	0	0	

* Az asszimiláció megadott értékei $\pm 0,25$ egységet jelentenek.

A következőkben megkíséreljük egy mutató keretében kezelni a hasonulási folyamatok extenzív és intenzív aspektusait. Azaz az asszimilálódás egyes értékeit előfordulási gyakoriságaikkal súlyozzuk.

11. táblázat

**A szlovák, illetve magyar irányba zajló asszimiláció megoszlása
(a hasonulások intenzitásértékei előfordulási gyakoriságaikkal
súlyozva)**

Az asszimiláció	Leszármazási ágak, GNV				
	MPSZ/ MP	MMSZ/ MM	MSZ/ M	HSZ/ H	(M+H)/ GY
Szlovák irányba	60,7	68,9	80,5	71,8	81,6
Magyar irányba	39,3	31,1	19,5	28,2	18,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Asszimilációs hányados szlovák/ magyar irányba*	1,54	2,22	4,13	2,55	4,43

* A szlovák és magyar irányba zajló asszimiláció aránya.

Nos, az ebből a szempontból végzett vizsgálat már a szülők generációjában is jelentősebb mértékű aszimmetriát mutat ki, hangsúlyozottabban jelentkezik a szlovák irányba történő változások (60,7, 68,9/80,5), mint a magyar irányba (39,9, 31,1/19,5). Az asszimiláció extenzív és intenzív vonatkozásait is tekintetbe vevő vizsgálat az utóbbi esetében valamennyi leszármazási ágban – kivéve a házastárs ágát – nagyobb mértékű aszimmetriát mutatott ki, mint az előbbinél (vö. a 10. táblázattal).

4.2.2.2. AZ ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMATOK SZÁRMAZÁS SZERINT

A korábbi szakaszokban vázolt trendek jelzik a hasonulások irányában a generációk közti eltéréseket. A hasonulási folyamatok eltérései származás szerinti összevetésben válnak markánsan érzékelhetővé.

A hipotézis a vizsgálati egységek származása és az asszimilációs folyamatok kiterjedése közti összefüggésekre keresi a választ. Azaz a legnagyobb mértékű asszimilációt (valamennyi generációváltáson, leszármazási ágon belül) a vegyes házasságokból származóknál tételezzük fel, s a homogén magyar házasságokból származóknál nagyobb mértékű asszimilációt várunk, mint a homogén szlovákokból. Egyúttal feltételezzük, hogy a homogén magyar származásúak körében a nem hasonulók aránya generációváltásról generációváltásra csökken, s ezzel ellentétes folyamat zajlik a homogén szlovákok között.

Az asszimiláció mértékét az asszimiláció átlagértékeivel mérjük a származás szerinti típusokban az egyes leszármazási ágakban.

12. táblázat

**Az asszimiláció mértéke származás szerint az egyes leszármazási ágakban,
három generációváltás során**

GNV, leszármazási ág	Az asszimiláció mértéke származás szerint		
	Homogén magyar	Vegyes	Homogén szlovák
MPSZ/MP	-0,179	-0,059	0,209
<i>MPSZ/MP(1918+)</i>	<i>-0,240</i>	<i>-0,389</i>	<i>0,167</i>
MMSZ/MM	-0,233	-0,321	0,212
<i>MMSZ/MM(1918+)</i>	<i>-0,308</i>	<i>-0,389</i>	<i>0,183</i>
MSZ/M	-0,322	-0,407	0,122
HSZ/H	-0,294	-0,547	0,127
(M+H)/GY	-0,324	-0,496	0,108

A homogén magyar származásúak generációi a gyermekek felé haladva növekvő mértékben hasonulnak szlovák irányba. Ugyanabba az irányba, s az előbbinél intenzívebben hasonulnak a vegyes származásúak, míg a homogén szlovákok hasonulása magyar irányba fokozatosan gyengül. Ugyanakkor hipotézisünk feltételezései a megkérdezett szüleire vonatkozólag több vetületben látszólag nem teljesültek. Feltételezésünkötől eltérően az apai ágon a legnagyobb mértékű asszimiláció a szlovák származásúaknál mutatkozott, s legkisebb a heterogén származásúaknál. A többi vizsgált ágon feltételezéseink teljesültek. Ebben az esetben is latens feltétele e folyamatok illetően történő lezajlásának, hogy az egyes generációváltásokra, leszármazási ágakra az etnikai szocializáció makrofeltételei jobbra változatlanok legyenek. Mivel ez a szülők generációjában csak az 1918 után születettekre teljesül, az apai és az anyai ágon lefuttattuk a regressziószámítást az 1918 után születettek korcsoportjára is. Az asszimiláció mértéke a jelzett kohorszra feltételezésünknek megfelelően alakult. (Ld. a táblázatban az MPSZ/MP és MMSZ/MM 1918+-szal jelzett sorokat.) Ugyanakkor a magyar és a szlovák származásúaknál egy-

mással ellentétes folyamat figyelhető meg: a magyar származásúak asszimilációjának a mértéke csaknem megkétszereződött, a szlovák származásúaknál viszont mintegy felére csökkent, a vegyes származásúaknál kimutatható, szlovákság irányába mutató nagyfokú növekedés mellett.

Az összevont mutatók szerinti vizsgálatok mellett az asszimiláció egyes irányában bekövetkezett változások vizsgálataira is kitérünk.

13. táblázat

A hasonulási folyamatok megoszlása – az asszimiláció iránya származás szerint, leszámazási áganként (százalékban)

Leszármazási ág/ GNV	Származás típusa /asszimiláció iránya				
	homogén magyar	vegyes			homogén szlovák
	nem asszimilálódók	nem asszimilálódók	magyar irányba asszimilálódók	szlovák irányba asszimilálódók	nem asszimilálódók
MPSZ/MP	73,7	22,9	31,1	46,1	63,3
MMSZ/MM	73,8	11,1	24,7	64,2	65,4
MSZ/M	54,0	11,6	14,6	73,8	71,9
HSZ/H	58,0	5,3	17,1	77,5	70,2
(M+H)/Gy	53,0	14,1	12,6	73,4	75,1

Az asszimiláció csak a vegyes származásúaknál irányulhat mindkét irányba (a homogén származásúaknál csak a másik etnikum irányába mutathat). A vegyes származásúaknak csak egy generációváltásról generációváltásra csökkenő része az, amelynek nem változik a származáshoz viszonyított NHP-je. Egyúttal elmondható, hogy esetükben az asszimiláció iránya növekvő mértékben a szlovák nemzetiség irányába mutat. A magyar és a szlovák származásúaknál egymással ellentétes folyamat figyelhető meg: a származásukhoz viszonyított NHP-jukon nem változtatók aránya a magyar származásúaknál csökkent, a szlovák származásúaknál viszont emelkedett. A szülők generációjában a magyar származásúaknál mintegy tíz százalékponttal magasabb a nem változtatók aránya, mint a szlovák származásúaknál, a megkérdezettek generációjában ennél is nagyobb mértékű, de ellentétes előjelű változások voltak megfigyelhetők. A vegyes származásúaknál a nem asszimilálódók és a magyar irányba hasonulók aránya csökkent, s a szlovák irányba hasonulók pedig jelentős mértékben generációról generációra emelkedett. (Kivéve a 3. generációváltást.) Ugyan valamennyi leszámazási ágban asszimilációs többlet mutatható ki szlovák irányba, de az eltérés az első és második generációváltás között markánsan jelentkezik.

4.2.2.3. AZ ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMATOK TELEPÜLÉSTÍPUSOK SZERINT

A magyar népesség nemzetváltása a településeken élő magyar lakosság arányának a csökkenésével növekszik. Ugyanakkor a magyar többségű településeken is a hasonulások iránya összegében a szlovák népesség felé mutat. Ezt a trendet a komplex megközelítésű vizsgálatunk is megerősíti.

2.3. hipotézisünk szerint településtípusonként az asszimilációs folyamatok eltérő jellegűek. A nem asszimilálódók aránya legnagyobb a magyar többségű településeken, s legkisebb a magyar kisebbségű településeken, s egyúttal feltételezzük, hogy a szlovák irányba mutató asszimiláció a településeken élő szlovákok arányának emelkedésével növekszik, s hasonló folyamatokat tételezünk fel az ellenkező irányban is, a települések magyar jellegének (a településeken élő magyarok arányának) növekedésével a magyar irányba mutató asszimiláció arányának erősödését várjuk. Feltevéseink vizsgálatához lineáris regressziószámítást alkalmaztunk. (A regressziós egyenlet azt fejezi ki, hogy az egyik változó milyen mértékben függ a másik változó értékétől.)

A vizsgálat regressziós modelljébe függő változóként az asszimiláció komplex változóját mint numerikus változót, független változóként a települések etnikai jellegének 3 kategóriás változójából képzett mesterséges (*dummy*) változókat vittük be. A tökéletes multikollinearitás elkerülése végett az eredeti változóból képzett dummyk közül – egyet kihagyunk (Moksony 1999: 72–75). Regressziós egyenletünkben a magyar kisebbségű településtípust hagytuk ki. A független *dummy* változók ily módon különböző kombinációban kerülhetnek bevonásra, ezáltal látszólag eltérő értékeket kapunk, de a be nem vont változók értékei a lineáris regressziós egyenlet alapján ($y=b_0+b_1x_1+b_2x_2\dots$) kiszámíthatók. Regressziós egyenletünkben egy „eredeti” változóból képeztük le a magyarázó változókat, ezért a magyarázó változóknak a függő változóra gyakorolt hatását a standardizálatlan regressziós együttható és a konstans összege adja meg, a kihagyott változó értéke a konstanssal egyenlő.

Az SPSS programcsomag a regressziószámításnál a független változók függő változóra gyakorolt hatásának vizsgálatánál két együtthatót ad meg, a standardizálatlan és a standardizált regressziós együtthatót – a B-t és a bétát. Míg az előbbi azt fejezi ki, milyen mértékben járul hozzá a vizsgált magyarázó változó a függő változó változásához, a béta az egyes változók közötti sorrendet határozza meg aszerint, hogy milyen erős a kapcsolata a függő változóval.

14. táblázat

A települések nemzetiségi jellegének a hatása az asszimilációs folyamatokra a megkérdezettek generációjában

Település típusa	B	SE B	Béta	Szign.
Vegyes típus	0,077	0,043	0,076	0,0774
Többségi típus	0,133	0,046	0,124	0,0041
Konstans	-0,272	0,316		0,0000

Az adatok arra utalnak, hogy a településtípusoknak az asszimilációra gyakorolt hatása viszonylag kiegyenlített. A magyar többségű és a vegyes településtípusok hatása közti különbség elhanyagolható mértékben különbözik a vegyes és a magyar kisebbségű településtípusok hatása közti különbségtől.

Az asszimiláció irányának alakulása településtípusok szerint

Települések típusai	Az asszimiláció iránya		
	szlovák irányba	nem asszimilálódik	magyar irányba
Magyar kisebbségű	43,6	45,9	10,5
Vegyes	38,5	49,7	11,7
Magyar többségű	33,4	56,8	9,9

$p = 0,196$

Az adatok részben megerősítik feltevésünket. A településeken élő magyarok arányának növekedésével emelkedik a nem asszimilálódók aránya, s csökken a szlovák irányba asszimilálódók aránya. Ugyanakkor a magyar irányba történő hasonulások alig változnak a településtípusok függvényében. Erre vezethető vissza a szignifikancia értéke is.

Ha a származást a szülők NHP-ja átlagával fejezzük ki, a megkérdezett nemzeti hovatartozási pozíciójának a származástól való eltérése a magcsoportokhoz tartozó megkérdezetteket kivéve bármelyik irányba – a két etnikai pólus közötti értékek határáig – bekövetkezhet. Ezt regressziószámítás segítségével vizsgálhatjuk, ahol a településtípusokat, a származást és az asszimilációt is numerikus változóval vonjuk be a modellbe. (A településtípusok helyett minden egyes településre vonatkozólag a településeken élő magyarok arányát helyettesítjük be az 1991-es népszámlálási adatok alapján.)

A származás és a településtípusok hatása az asszimilációra a megkérdezettek generációjában

Változók megnevezése	B	SE B	Béta	Szign.
Származás	0,221	0,023	0,369	0,0000
Településtípus	0,006	0,001	0,215	0,0000
Konstans	-0,872	0,074		0,0000

Az adatokból látható, hogy a regressziós egyenletbe az egyes változók maximálisan magyar dominanciájú értékeit behelyettesítve is szlovák irányba mutató asszimilációt kapunk. A homogén magyar származásúaknál a mintába felvett legnagyobb mértékben magyarul beszélő településen $(0,221 * 1 + 0,006 * 89 - 0,872 = -0,117)$ az asszimiláció szlovák irányba mutat. (1 a homogén magyar származás értéke, 89, a vizsgálatba bevont legnagyobb mértékben magyarul beszélő településen élő magyarok aránya.)

5. Összefoglalás – kitekintés

Dolgozatunkban az asszimilációs folyamatokat komplex megközelítésben vizsgáltuk a szlovákiai magyarság körében.

Vizsgálatunk során több vonatkozásban is korlátoztuk tárgyunk kereteit. Az asszimiláció intergenerációs folyamatait elemeztük. Igyekeztünk időben minél távolabbra visszavezetni az asszimilációs trendeket. Vizsgálatunk elméleti és módszertani keretei a gordon–yingeri modellre épültek, melyeket a közép-európai viszonyokra adaptáltunk.

Tanulmányunkban egy többdimenziós modell keretében vizsgáltuk a hasonulási folyamatokat.

A mintavétel kialakításánál figyelembe vettük a településeken élők nemzetiségi megoszlását, illetve az urbanizáció fokát is. Ebből adódóan dolgozatunk az asszimiláció egy-egy vetületét (iskoláztatás nyelve, nyelvhasználat, vegyes házasságok) vizsgáló korábbi szlovákiai kutatások meghatározó részével szemben komplexitásában kezeli a hasonulási folyamatokat.

Empirikus vizsgálatunkban az asszimilációs–disszimilációs folyamatokat többdimenziós megközelítésben vizsgáltuk. A nemzeti hovatartozást a gordon dimenziókból kialakított index segítségével operacionalizáltuk. Ezáltal a dichotóm nemzetiségi kötődés magyar–szlovák változója helyett kialakítottunk egy mesterséges változót, a nemzeti hovatartozás pozícióját (NHP), mely – numerikus változóként – rögzíti a magyar–szlovák interetnikus téren belül élő populáció nemzeti hovatartozásának átmeneteit, homogenitásának–heterogenitásának fokozatait.

Kimutattuk, hogy a magyar–szlovák vegyes lakosságú térben élő népesség nemzeti hovatartozási pozícióját jelentős mértékű etnikai homogenitás jellemzi, legtöbbször a két „etnikai magban” helyezkednek el, s a két mag között a vegyesebb NHP-jük felé haladva mindkét irányból csökken a vizsgált populáción belüli arányuk. A magyar–szlovák interetnikai térben élő népesség etnikai pozícióját egy U alakú görbe jellemzi.

A magyar–szlovák vegyes lakosságú interetnikai térben élő népesség NHP-ját több vonatkozásban vettük górcső alá. Megerősítettük, hogy

- a nemzeti hovatartozás pozíciója alapján heterogének aránya generációváltásról generációváltásra növekszik;
- az NHP segítségével mért heterogenitás legnagyobb a kisebbségi és a vegyes, s legkisebb a többségi jellegű településeken;
- az egyes településeken többséget alkotó nemzetiség heterogenitása kisebb, mint a lokális kisebbségé;
- a (megkérdezett generációjában) az idősebb korcsoportok felé haladva a magyar népesség arányának növekedését a homogenitás, a magcsoporthoz tartozók arányának növekedése kíséri.

Az asszimilációt többdimenziós megközelítésben a vizsgálati egységek származása és NHP-je közti különbségként határoztuk meg. Ez az asszimiláció–megközelítés numerikus változóként értelmezi a hasonulási folyamatok fokozatait, átmeneteit, egyúttal túllép a vegyes származásúak nemzetváltásának értelmezési nehézségein is. S lehetővé teszi az asszimiláció extenzív és intenzív vetületeinek a vizsgálatát.

Az asszimiláció komplex vizsgálata megerősítette, hogy

- az asszimilációs folyamatok dinamikája generációváltásról generációváltásra növekszik, s
- a szlovák irányba mutató etnikai hasonulások jellege eltér a magyar irányba mutatókétól. Az előző irányba mutatók növekszenek, az utóbbi irányba haladók csökkennek.

Előzetes elvárásainknak megfelelően megerősítést nyert, hogy

- a legnagyobb mértékű asszimiláció a vegyes származásúaknál, a legkisebb a homogén szlovákoknál volt kimutatható. A homogén magyar származásúak körében a nem hasonulók aránya generációváltásról generációváltásra csökkent. Ezzel ellentétes folyamat játszódott le a homogén szlovák származásúak körében. Egyúttal a szlovák irányba zajló hasonulások intenzívebbek, mint az ellentétes irányba zajlók.

Vizsgálataink tehát több vonatkozásban megerősítették korábbi feltételezéseinket.

Dolgozatunkban generációk, településtípusok, korcsoportok, nemek, származás szerinti bontásban vizsgáltuk az etnikai hasonulásokat. Ki kell emelnünk, hogy az asszimilációvizsgálatunk során alkalmazott elméleti és módszertani keretek csak egyik változatát jelentik a különféle irányban zajló asszimilációkutatásoknak. Külön problémát jelent a vizsgálat kiterjesztése a szórvány jellegű településekre. Ezekben a településeken minden bizonnyal más mintavételi eljárások segítségével közelíthetők meg a szórványban élők asszimilációs folyamatai.

Az asszimiláció kialakulásának elméleti keretek közt történő megismerése lehetővé teszi modelljeink komplexebbé tételét, azaz belső struktúrájuk differenciáltabb megközelítését, az egyes dimenzióikon belül a további aldimenziók elkülönítését. Hosszabb távú, nagyobb léptékű feladatként fogalmazható meg az intragenerációs asszimilációs folyamatok vizsgálati kereteinek a kidolgozása, mely új interdiszciplináris elemek beépítését igényli a kutatás elméleti és módszertani kereteibe.

Irodalomjegyzék

- Abramson, Harold (1981): Assimilation and Pluralism. In: Thernstrom, Stephen (ed.) *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups*. Cambridge: Harvard University Press.
- Babbie, Earl (1995): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi.
- Csepeli György (1992): *Nemzet által homályosan*. Budapest: Századvég.
- Csepeli György–Örkény Antal–Székely Mária (2000): *Grappling national identity. How nations see each other in Central Europe*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gordon, Milton M. (1964): *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion and National Origin*. New York: Oxford University Press, 60–84.
- Gyivicsán Anna (1993): *Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Gyönyör József (1989): *Államalkotó nemzetiségek*. Pozsony: Madách.
- Gyurgyík László (1994): *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. Pozsony: Kalligram.
- Gyurgyík László (2001): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében PhD. értekezés*. Kézirat
- Gyurgyík László (2001): Az asszimiláció szociológiai elméleteinek és operacionalizálásuknak egy lehetséges változata a társadalomtudományi kutatásokban. In: Bárdi Nán-

- dor–Lagzi Gábor (szerk.): *Politika és nemzeti identitás Közép-Európában*. Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Joó Rudolf (1988): *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Budapest: Gondolat.
- Kolosi Tamás–Rudas Tamás (1988): *Empirikus problémamegoldás a szociológiában*. Budapest: OMIKK–Tárki.
- Kugler József (2000): *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön 1944–1948*. Budapest: Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Kövágó László (1977): *Kisebbség, nemzetiség*. Budapest: Kossuth.
- Lampl Zsuzsanna (1999): *A saját útját járó gyermek. Három szociológiai tanulmány a szlovákiai magyarokról*. Pozsony: Madách–Pozonium.
- Marger, Martin (1991): *Race and Ethnic Relations: American and Global Perspectives*. Belmont, California: Wadsworth Publicity Company.
- Moksony Ferenc (1999): *Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése*. Budapest: Osiris
- Lanstyák István (2000): *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony: Osiris–Kalligram–MTA Kisebbségkutató Műhely
- Radó Péter (é. n.): *Nemzeti kisebbségek Magyarországon*. Budapest: Citoyen Kiadó.
- Sándor Anna (2000): *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony: Kalligram
- Skutnabb-Kangas, Tove (1997): *Nyelv, oktatás és kisebbségek* (Kisebbségi adattár VIII). Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Sokolová, Gabriella (1987): *Soudobé tendence vývoje národnosti v ČSSR*. Praha: Academia.
- Šutaj, Ján (1992): *Zmena národnosti v historickom vývoji* In: Plichtová, Jana (ed.) *Minority v politike*. Bratislava: Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie.
- Szabómihály Gizella (1998): *A nyelvhasználat törvényi szabályozása és a szlovákiai magyar nyelvváltozatok jellemzői (Cseh)szlovákiában 1918–1998 között*. In: Tóth László (szerk.) *A (cseh)szlovákiai magyar művelődés története 1918–1948, II*. Budapest: Ister.
- Yinger, John M. (1981): *Toward a Theory of Assimilation and Dissimilation*. *Ethnic and Racial Studies*.
- Yinger, John M. (1994): *Ethnicity: Source of Strength? Source of conflict*. Albany: State University of New York Press
- Zel'ová, Alena (1991b): *A nemzeti kisebbségek identitása Szlovákiában*. *Regio*, 1.

Függelék

A mintába bevont helységek nemzetiségi megoszlásának a változása 1910–1991.*

Helységek neve	1910				1930				1991			
	Lakosok száma	Ebből %-ban		Lakosok száma	Ebből %-ban		Lakosok száma	Ebből %-ban		Lakosok száma	Ebből %-ban	
		magyarok	szlovákok		magyarok	szlovákok		magyarok	szlovákok		magyarok	szlovákok
Szenc	3 915	93,4	4,6	5 609	56,4	34,5	14 357	27,8	70,4			
Réte	1 067	77,7	4,6	1 331	73,2	10,1	1 222	50,8	48,9			
Dunaújfalu	724	86,0	6,9	1 029	69,8	22,3	1 571	33,4	65,9			
Magyarbél	1 341	95,8	3,6	1 877	78,7	16,1	2 118	51,2	47,7			
Éberhard	828	94,4	2,1	1 217	57,2	40,0	1 289	59,3	39,9			
Fél	1 202	98,9	0,6	1 604	80,0	13,1	2 015	60,1	38,4			
Csütörtök	1 259	97,5	0,9	1 054	92,1	5,8	1 545	88,6	8,3			
Lég	1 572	98,5	0,8	2 107	73,0	25,2	2 144	78,7	19,3			
Somorja	4 172	94,3	2,8	4 802	81,0	10,0	12 051	71,0	38,6			
Gálánta	4 143	83,1	13,3	5 290	33,5	43,2	16 978	40,6	57,8			
Berecs	1 477	94,2	4,9	1 659	79,7	19,8	1 993	37,9	61,2			
Királyi	1 441	86,2	10,0	1 442	75,3	23,8	1 933	26,2	73,3			
Összesen	23 141	91,4	5,4	29 021	65,1	25,2	59 216	47,2	51,2			

* Az adatok a települések 1991-es területére vannak átszámítva

A vizsgálatba bevont populáció megoszlása származási helye településtípusa szerint négy generációban
(A helységek településtípusokba történő besorolása az 1991-es népszámlálás adatai alapján történt)

Generáció száma	A generációk jelölése	A településtípusok a magyar népesség aránya szerinti*				Összesen
		szórvány	kisebbségi	vegyes	többségi	
1.	MNSZ	25,6	14,3	11,3	48,9	100,0
2.	MSZ	22,3	16,0	12,4	49,2	100,0
3.	M	13,4	22,9	23,9	39,9	100,0
3.	M+H	17,2	20,4	17,3	45,0	100,0
4.	Gy	12,2	28,1	28,8	30,8	100,0

* szórvány = a magyar népesség aránya kevesebb mint 10%
magyar kisebbségű = a magyar népesség aránya 10–40%
vegyes = a magyar népesség aránya 40–60%
magyar többségű = a magyar népesség aránya magasabb mint 60%.

A VIZSGÁLATBA BEVONT TELEPÜLÉSEK

A VIZSGÁLATBA BEVONT TELEPÜLÉSEK LAKOSSÁGA ÉS A MAGYAROK ARÁNYA (az 1991. évi népszámlálás adatai alapján)

